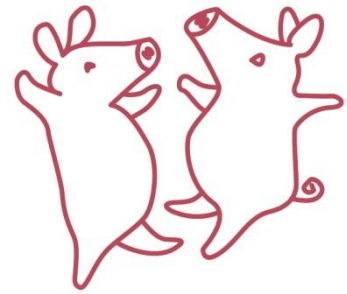

Dier&Recht

Varkens in Nood

Naleving dierenwelzijnswetgeving in de vee-industrie

2014

Een onderzoek naar overtredingen in de vee-industrie, de impact op het dierenwelzijn en het huidige controle- en handhavingsbeleid.

Naleving dierenwelzijnswetgeving in de vee-industrie

2014

*Een onderzoek naar overtredingen in de vee-industrie, de impact op het
dierenwelzijn en het huidige controle- en handhavingsbeleid.*

Januari 2014

Mr. H. Baaij
Ing. M. Looije
MSc. P. Moleman
Drs. W. Groot Koerkamp

Stichting Dier&Recht
www.dierenrecht.nl

Stichting Varkens in Nood
www.varkensinnood.nl

Inhoud

1. Samenvatting en aanbevelingen	4
Aantal betrokken dieren en overtredingen.....	4
Oorzaken van overtredingen.....	4
Algemene aanbevelingen:.....	5
Aanbevelingen voor de NVWA.....	5
2. Methodologie	7
Definitie van overtredingen	7
Telling van overtredingen.....	7
Minimaal en maximaal aantal overtredingen	8
Toepasbaarheid.....	9
Methodologische verschillen met de NVWA	10
3. Overtredingen in de vee-industrie	12
2,7 tot 3,4 miljard overtredingen per jaar.....	12
Meeste overtredingen zijn standaardpraktijk.....	12
Proces verbaal wordt zelden opgemaakt.....	12
4. Overtredingen op thema.....	14
Gebrekkige verzorging van zieke dieren	14
Nalaten van verplichte controles	15
Gebrekkige huisvesting	16
Gebrekkig stalklimaat.....	17
Gebrekkige drinkwaterkwaliteit.....	18
Gebrekkige strooiselkwaliteit.....	18
Onjuiste voeding en honger	19
Raseigen problemen en genetische defecten	20
Pijn en stress tijdens de slacht	21
Verboden handelingen.....	21
Overige overtredingen	22
5. Controle door de NVWA.....	25
Onvolledige implementatie EU wetgeving.....	25
Open normen belemmeren handhaving.....	26
Capaciteit van de NVWA	27
Onafhankelijkheid en positie NVWA	28
6. Lijst van aanbevelingen	30

Algemene aanbevelingen:.....	30
Aanbevelingen voor de NVWA.....	30
Aanbevelingen naar aanleiding van specifieke overtredingen	30
7. Bronnen.....	32
8. Bijlage	36

1. Samenvatting en aanbevelingen

Dit rapport heeft tientallen wetenschappelijke onderzoeken naar dierenwelzijn naast de Nederlandse en Europese wetgeving geleegd. Er is geen andere conclusie mogelijk dan dat er een enorme discrepantie is tussen wetgeving en praktijk. Nagenoeg alle boeren in de vee-industrie overtreden systematisch regels of wetten rondom dierenwelzijn en -gezondheid.

Aantal betrokken dieren en overtredingen

In 2013 zijn wetten en regels rondom dierenwelzijn in de vee-industrie minimaal 2,7 miljard keer overtreden en maximaal 3,4 miljard. Door deze grote hoeveelheid overtredingen worden 500 miljoen dieren ernstig in hun welzijn geschaad. In totaal zijn 33 verschillende wetsartikelen en bepalingen systematisch overtreden. Uit dit rapport blijkt dat dieren lijden onder meerdere overtredingen tegelijk. Zo kan een vleeskuiken slecht drinkwater toegediend krijgen, aangetaste ogen hebben door de hoge concentratie ammoniak in de stal en brandwonden onder de voeten hebben, zonder hiervoor behandeld te worden.

De overtredingen raken vaak direct de gezondheid van dieren en leveren naast gezondheidsklachten ook pijn en stress op. Het gaat voornamelijk om het niet behandelen van zieke dieren; het nalaten van verplichte controles; gebrekkige huisvesting; slechte kwaliteit van het drinkwater, het strooisel, en de lucht in de stal; onjuiste voeding en het laten verhongeren van dieren; raseigen problemen en genetische defecten bij doorgefokte dieren; pijn en stress tijdens de slacht; en verboden handelingen zoals het routinematig couperen van varkensstaarten.

Oorzaken van overtredingen

Er zijn vijf belangrijke oorzaken te vinden voor het grote aantal overtredingen en het grote aantal gedupeerde dieren. In de eerste plaats schiet de controle door de NVWA tekort. In de afgelopen tien jaar zijn 1.525 arbeidsplaatsen verdwenen bij de NVWA. Onlangs werd bekend gemaakt dat er dit jaar 175 arbeidsplaatsen terugkomen. Omdat slechts een klein deel van deze mensen zich zullen gaan bezig houden met dierenwelzijn en naleving van regels en wetten in de vee-industrie is op dit vlak geen grote verandering te verwachten. Het blijft daarom noodzakelijk om de NVWA drastisch uit te breiden zodat zij meer mogelijkheden heeft om de wet te handhaven. Dat zal een belangrijke stimulans zijn voor veehouders om zich aan de wet te houden.

Een deel van de geconstateerde overtredingen is gebaseerd op Europese richtlijnen waaraan ook de Nederlandse vee-industrie zich moet houden. Deze richtlijnen zijn echter niet allemaal en niet altijd volledig geïmplementeerd in de Nederlandse wet. Zo heeft de Nederlandse wet voor enkele Europese richtlijnen een uitzonderingspositie gemaakt voor een aantal diersoorten, waar die uitzondering er niet is in de Europese richtlijn. Hierdoor zijn de veehouders wel in overtreding van Europese regels, ondanks dat de Nederlandse wet dit toelaat of gedoogt.

De invulling van wettelijke normen is in sommige gevallen onvoldoende om objectief en effectief te kunnen controleren. Dit is bijvoorbeeld aan de orde bij de luchtkwaliteit en drinkwaterkwaliteit. Het sterke vermoeden bestaat dat de NVWA om deze reden hierop niet controleert of handhaaft.

Veehouders worden zelden geverbaliseerd. Regelmatig krijgen veehouders eerst een waarschuwing en hebben zij weken de tijd de overtreding ongedaan te maken. Als er al proces verbaal wordt opgemaakt, wordt dit vaak door een tekort aan kennis van zaken geseponneerd door het openbaar ministerie. Een goede oplossing voor dit probleem zou zijn om één Officier van Justitie aan te stellen die zich volledig richt op zaken die raken aan het dierenwelzijn in Nederland. Op die manier is de kennis en kunde van het OM op één plaats bij elkaar.

Hoewel een aantal overtredingen op relatief korte termijn kan worden teruggedrongen door betere handhaving, zullen andere overtredingen niet kunnen worden opgelost binnen de manier waarop de huidige vee-industrie is georganiseerd. Dan valt te denken aan de enorme schaal van sommige veebedrijven, waardoor het onmogelijk is geworden om de gezondheid van individuele dieren te waarborgen en deze te verzorgen wanneer dat nodig is. Er is daarom een fundamentele discussie nodig over het voortbestaan van de vee-industrie in de huidige vorm. De regels rondom dierenwelzijn zijn minimaal, maar worden alsnog massaal overtreden.

Algemene aanbevelingen:

---

1. De slagkracht van de NVWA moet worden vergroot.
2. Nederland moet voldoen aan Europese afspraken over dierenwelzijn.
3. Open normen moeten worden ingevuld, zodat de NVWA beter kan controleren.
4. Er moet één Officier van Justitie komen voor dierenwelzijn in heel Nederland.
5. De vee-industrie moet ingrijpend worden hervormd zodat aan de wet voldaan kan worden.

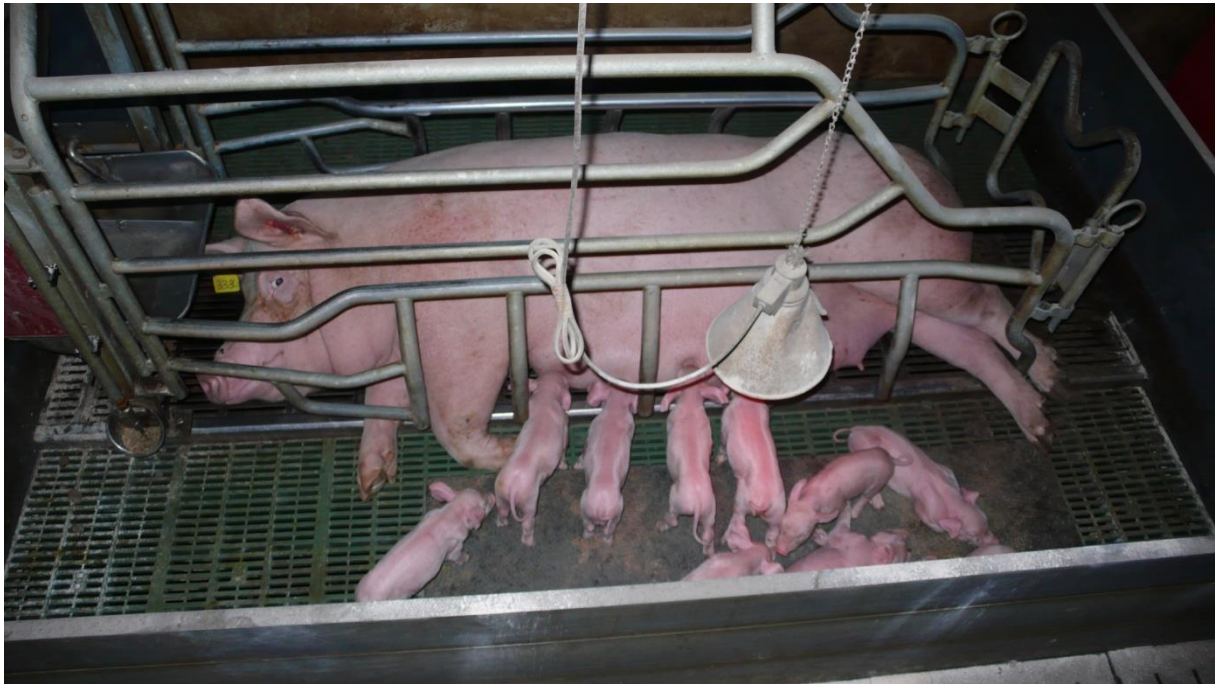
Aanbevelingen voor de NVWA

---

1. Het aantal controles door de NVWA dient drastisch opgevoerd te worden.
2. De controles moeten niet meer van tevoren worden aangekondigd, waardoor ze effectiever zijn.
3. Inspecteurs dienen betere ondersteuning van hun leidinggevenden te krijgen, bij zowel NVWA als het ministerie. Nu is een groot aantal van hen niet gemotiveerd op dierenwelzijn te handhaven en wordt hierin ook niet gemotiveerd.
4. Inspecteurs dienen op alle wetten en regels rondom dierenwelzijn te controleren en te handhaven en niet slechts op een beperkt aantal wetten.
5. Controleurs van de NVWA dienen vaker zelf het boerenbedrijf te bezoeken. Te vaak is sprake van een controle van de papieren (bureaucratie) en niet van de stallen zelf en zeker niet van illegale handelingen zoals verwaarlozen van zieke dieren.
6. Het aantal inspecteurs bij de NVWA dient in verhouding te worden gebracht tot het aantal overtredingen. Ook na de door staatssecretaris Dijkema voorgestelde uitbreiding zal er sprake zijn van structurele en ernstige onderbezetting.

Naast deze algemene aanbevelingen noemt dit rapport ook dertien aanbevelingen die concrete oplossingen bieden voor specifieke overtredingen. Deze zijn te vinden in hoofdstuk 6.

“Kraamzeugen worden gehouden in kale kraamboxen met harde, gladde vloeren die doorligwonden en ontstekingen veroorzaken.”

EU Richtlijn 98/58/EG stelt in artikel 4 j. Bijlage punt 7 dat de bewegingsvrijheid die past bij het dier, met inachtneming van de soorten overeenkomstig de bestaande ervaring en de wetenschappelijke kennis, niet op zodanige wijze mag worden beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht.

2. Methodologie

Door middel van een literatuuronderzoek is onderzocht welke wettelijke eisen in de varkens-, pluimvee- en rundveehouderij stelselmatig worden overtreden. Gegevens over dierenwelzijns- en diergezondheidsproblematiek in de Nederlandse vee-industrie zijn hiervoor naast relevante wetgeving gelegd.

Voor gegevens over dierenwelzijn en diergezondheid is in de eerste plaats geput uit tientallen wetenschappelijke bronnen, en in de tweede plaats uit vakliteratuur zoals de bladen *GD Pluimvee* en *Boerderij*. Veelal is gebruik gemaakt van onderzoek dat bij de overheid bekend is of in opdracht van de overheid is uitgevoerd, zoals de reeks ongerief-rapporten die door de Animal Sciences Group zijn geschreven in opdracht van het ministerie van LNV/EL&I¹.

Naast deze literatuurstudie is ook persoonlijk contact opgenomen met een aantal wetenschappers om zeker te zijn dat de meest recente beschikbare gegevens zijn gebruikt.

Definitie van overtredingen

Een overtreding wordt in dit rapport gedefinieerd als:

Een omstandigheid in de vee-industrie, die strijdig is met het welzijn of de gezondheid van een dier, én met één of meerdere bepalingen uit de Nederlandse of Europese wet- of regelgeving.

Telling van overtredingen

In dit rapport wordt gerapporteerd over het geschatte totaal aantal overtredingen. Dit totaal is gebaseerd op alle gevonden overtredingen, zoals weergegeven in de tabel in Bijlage I, waarbij is uitgegaan van het aantal overtredingen begaan per dier, voor zover de overtreding waarneembare gevolgen heeft bij dit dier.

Deze werkwijze wordt duidelijk aan de hand van het volgende voorbeeld. Volgens artikel 5 lid 5 Besluit welzijn productiedieren dient de luchtkwaliteit in de omgeving van het dier niet schadelijk voor het dier te zijn. In een hypothetische varkensstal waar 500 van de 1.000 varkens pleuritis hebben door de slechte luchtkwaliteit, tellen wij dan 500 overtredingen. In wezen gaat het natuurlijk om 1.000 overtredingen: het stalklimaat is immers zodanig slecht dat 1.000 varkens dit moeten ondergaan en hier schade van ondervinden. Maar omdat slechts bij 500 dieren waarneembare effecten gedocumenteerd zijn, gaat dit rapport uit van een lage inschatting van 500 dieren.

Een andere manier om naar het voorbeeld te kijken is te stellen dat het om maar één overtreding gaat, namelijk dat er sprake is van een luchtkwaliteit die niet voldoet aan de wettelijke eisen. Dit is de manier waarop de NVWA overtredingen telt. Wij achten het echter correcter om per dier en niet per stal te tellen, en wel met de volgende overwegingen:

---

¹ Te weten: Leenstra et al., 2007; Leenstra et al., 2009; Leenstra et al., 2011.

- In wetsartikelen die dieren behandelen, zowel in dierenwelzijnswetgeving, het strafrecht en het civiele recht, wordt veelal gesproken over een dier. Zo dient 'een ziek dier onmiddellijk te worden verzorgd' en mag 'een dier geen onnodig letsel of pijn worden toegebracht' (zie bijvoorbeeld de artikelen 4, lid 3 en 3 lid 1 van het Besluit welzijn productiedieren). De Raad voor Dierenaangelegenheden beschrijft dierenwelzijn dan ook als volgt: 'De toestand van het individuele dier als resultaat van alle interne en externe invloeden, zoals die door het dier zelf wordt ervaren' (RDA, 2009).
- Zou het om mensen gaan, dan zou ieder mens op zich aangifte kunnen doen en/of in een civielrechtelijke procedure schade kunnen claimen vanwege het overtreden van de wet. De schade per mens telt voor één overtreding of één onrechtmatige daad. Bij dieren ligt dit anders. Dieren zijn geen rechtssubject, ze kunnen niet zelf in rechte optreden of voor zich laten optreden. Wel bestaat er via artikel 3:305a BW (op indirecte wijze) de mogelijkheid dat één of meerdere dieren door stichtingen als Dier&Recht of Varkens in Nood vertegenwoordigd worden. Er kan dus namens individuele dieren een rechtsvordering worden ingesteld.
- Dieren zijn geen mensen, maar ze zijn ook meer dan louter rechtsobjecten als een auto of een tafel. Algemeen wordt erkend dat ieder dier een eigen, intrinsieke waarde heeft. In de Wet dieren (waarvan het de bedoeling is dat hij dit jaar in werking treedt) wordt de intrinsieke waarde van het dier expliciet als uitgangspunt genomen. Ook op tal van andere plaatsen in de wetsgeschiedenis wordt erkend dat dieren een eigen, individueel belang hebben.
- Ook het Openbaar Ministerie neemt in de 'Richtlijn voor Strafvordering Regelgeving Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, Beleidsterrein Veterinair' meestal overtredingen per dier als uitgangspunt. Hierin zijn richtlijnen opgenomen voor de hoogte van de door officieren van justitie te eisen straffen, wanneer een overtreding van de in dit rapport aangehaalde wet- en regelgeving voor de strafrechter wordt gebracht.

Indien sprake is van een handeling die een overtreding betekent van meerdere strafbepalingen, dan wordt dit gerekend als één overtreding. Als een ziek varken niet op passende wijze door de boer wordt verzorgd, dan is dit zowel een overtreding van Artikel 4 lid 3 van het Besluit welzijn productiedieren, dat stelt dat zieke of gewonde dieren onmiddellijk op passende wijze moeten worden verzorgd, als van artikel 37 van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren, dat stelt dat het verboden is een dier de nodige verzorging te onthouden. Voor de berekening in dit rapport geldt dit als één overtreding. Wanneer dit wel als losse overtredingen zou worden geteld, zou het aantal overtredingen geteld in dit rapport uiteraard fors hoger uitkomen.

Minimaal en maximaal aantal overtredingen

Om een onderbouwde schatting te maken van de hoeveelheid overtredingen, op basis van het percentage dieren waarvan bekend is dat zij waarneembare gevolgen ondervinden van een

overtreding, is gebruik gemaakt van de gegevens van onder meer het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), het Landbouw Economisch Instituut (LEI), de Productschappen Vee, Vlees en Eieren (PVE) en het handboek 'Kwantitatieve Informatie Veehouderij' (KWIN).

In sommige rapporten wordt er met marges gewerkt waarbinnen een bepaalde aandoening/problematiek optreedt. Per overtreding wordt daarom gewerkt met een minimum en een maximum aantal overtredingen. Ter illustratie: uit onderzoek blijkt dat het gebruik van het giftige formaline als ontsmettingsmiddel ervoor zorgt dat 60 tot 80% van de vleeskuikens last heeft van geïrriteerde ogen en luchtwegen. Dit is in strijd met artikel 4j, bijlage punt 10 uit de EU Richtlijn 98/58/EG. Jaarlijks wordt daarom minimaal 60% * 447 miljoen (het aantal vleeskuikens dat jaarlijks in Nederland gehouden wordt) = 268 miljoen keer en maximaal 80% * 447 miljoen = 358 miljoen keer de wet overtreden.

Toepasbaarheid

In 2012 publiceerden Dier&Recht en Varkens in Nood een eerste rapport over overtredingen in de vee-industrie. De Europese Commissie stelde, in reactie op vragen uit het Europees parlement over dit onderzoek dat het veralgemeniseren (extrapoleren) van uitkomsten van wetenschappelijke studies niet betrouwbaar is "aangezien de percentages van abnormale welzijnsomstandigheden/overtredingen in die rapporten betrekking hebben op specifieke vormen en omstandigheden van veehouderij, en het extrapoleren van die percentages naar het totale aantal dieren levert dan ook geen werkelijk betrouwbare en bruikbare cijfers op."²

De gebruikte onderzoeken zijn wetenschappelijk van aard en betreffen de Nederlandse sector in zijn geheel. De Europese Commissie trekt dus in de eerste plaats het onderzoek in twijfel waarop onderliggend rapport zich baseert. Dat het alleen zou gaan om abnormale condities of specifieke omstandigheden, is bovendien aantoonbaar onjuist. Een belangrijke conclusie van dit rapport en het voorgaande is juist dat veel wetsovertredingen standaardpraktijk zijn. Te denken valt bijvoorbeeld aan het niet op droog strooisel zetten van vleeskuikens met voetzoolproblemen of het standaard couperen van varkensstaarten. De geciteerde cijfers zijn representatief voor de Nederlandse veehouderij. Extrapolatie is dus, per definitie, geoorloofd.

Voor het doel van dit onderzoek, inzicht geven in de wijdverbreidheid van wetsovertredingen in de Nederlandse vee-industrie, zijn de resultaten dus zeker bruikbaar. Ook voor de Europese Commissie, die naar aanleiding van het rapport werd verzocht beter toe te zien op de situatie in Nederland, zouden de resultaten zeer bruikbaar moeten zijn: in veel gevallen betreft het namelijk overtredingen van de Europese regelgeving.

---

² Antwoord van de heer Born namens de Commissie, 21 december 2012, op vragen van het lid Liotard betreffende 'Ernstig gebrek naleving dierenwelzijnswetgeving in Nederland' (24 oktober 2012). E-009751-12.

Methodologische verschillen met de NVWA

Minister Kamp heeft in een Kamerbrief³ gereageerd op het overtredingenrapport uit 2012. Hij noemt drie verschillen tussen de door Dier&Recht en Varkens in Nood (D&R/ViN) gehanteerde methodologie en die van de NVWA. In tegenstelling tot D&R/ViN telt de NVWA overtredingen per veehouder en niet per dier; de NVWA baseert zich op fysieke controles waar D&R/ViN zich baseert op wetenschappelijk onderzoek, dat voor een deel is uitgevoerd in opdracht van de overheid; en D&R/ViN relateert informatie over ziektebeelden bij dieren aan (mogelijke) overtredingen terwijl de NVWA pas van een overtreding kan spreken wanneer deze in het bedrijf is aangetoond. Deze verschillen zijn evident en komen voort uit de verschillende doelstellingen die de NVWA en Stichting D&R/ViN hebben: de NVWA controleert en handhaaft de wet, D&R/ViN wil met dit rapport een beeld te geven van het totaal aantal voorkomende overtredingen in de vee-industrie.

De mening van minister Kamp dat deze methodologische verschillen de resultaten van de NVWA en die van D&R/ViN onvergelykbaar maken wordt dan ook door de opstellers van het rapport niet gedeeld. Met de methodologie van D&R/ViN is het zeer wel mogelijk om een ruwe inschatting van de prevalentie van overtredingen te verkrijgen. Wanneer deze prevalentie veel hoger blijkt te liggen dan door de NVWA gerapporteerde overtredingscijfers, dan rijst de vraag waar dit verschil vandaan komt.

Om een voorbeeld te noemen: D&R/ViN gebruikt wetenschappelijke onderzoeken waaruit blijkt dat door een slecht stalklimaat meer dan 50% procent van de kalveren ademhalingsmoeilijkheden heeft; meer dan 80% van de vleeskuikens irritatie aan de ogen en luchtwegen ondervindt; maximaal 30% van de varkens pleuritis krijgt, maximaal 50% de varkens een moeizame ademhaling heeft en veel hoest; en 25% van de kalkoenen ademhalingsproblemen heeft. Wanneer uit controles van de NVWA vervolgens blijkt dat er geen enkele overtreding op stallucht is geconstateerd (zoals beschreven in hoofdstuk 4), dan is dit eerder reden om twijfel te hebben over de bevindingen van de NVWA dan over het onderzoek waarop D&R/ViN zich baseert.

---

³ Kamerbrief 'Reactie op rapport Varkens in Nood en Stichting Dier en recht', 14 december 2012. DGA-DAD / 12366163

“64% van de vleeskuikens heeft last van milde of ernstige brandwonden aan de voetzolen; 20% aan de hakken en 6,5% ook op de borst door hoofdzakelijk slechte strooiselkwaliteit.”

Artikel 7 lid 2 van de Verordening welzijnsnormen vleeskalkoenen 2003 stelt dat het strooisel in de stal droog en rul moet zijn en geen verontreiniging mag bevatten. De strooisellaag dient zodanig dik te zijn dat de dieren stofbadgedrag goed kunnen vertonen, uitwerpselen goed worden geabsorbeerd en de stalvloer in voldoende mate wordt geïsoleerd.

3. Overtredingen in de vee-industrie

2,7 tot 3,4 miljard overtredingen per jaar

Uit het onderzoek van Dier&Recht / Varkens in Nood blijkt dat er jaarlijks tussen de 2,7 en bijna 3,4 miljard overtredingen worden begaan tegen individuele dieren in de vee-industrie (zie Tabel 1 en 2). Hierbij worden in totaal 33 wetsartikelen overtreden. Een volledig overzicht van de onderzochte overtredingen is te vinden in bijlage I.

Tabel 1. Overtredingen in de vee-industrie in 2012 en 2013 (in miljoenen)

	2012	2013	Vershil
Minimaal	2.246	2.658	412
Maximaal	2.734	3.360	626

Tabel 2. Het minimale en maximale aantal wetsovertredingen in 2013 per sector (in miljoenen)

	Minimaal	Maximaal
Pluimveehouderij	2.616	3.290
Varkenshouderij	37	62
Rundveehouderij	5	9
TOTAAL	2.658	3.360

Meeste overtredingen zijn standaardpraktijk

In zowel de pluimveehouderij, de melkveehouderij als de varkenshouderij zijn overtredingen geconstateerd die in vrijwel alle bedrijven voorkomen. De meeste overtredingen zijn ook geen zaken waarover geheimzinnig wordt gedaan: het zijn de standaardpraktijken in de industrie. Te denken valt bijvoorbeeld aan het routinematig couperen van varkensstaarten, het nalaten van de dagelijks verplichte inspecties op gezondheid en welzijn van de dieren in pluimveebedrijven en het nalaten om zieke dieren apart te zetten en de nodige zorg te bieden. Zonder overdrijven kan gezegd worden dat vrijwel alle veehouders zich niet aan alle welzijnswetgeving houden.

Proces verbaal wordt zelden opgemaakt

Veehouders die de wet overtreden worden door de NVWA zelden geverbaliseerd. Als er al proces verbaal wordt opgemaakt, wordt dit vaak door een tekort aan kennis van zaken geseponneerd door het Openbaar Ministerie. Een goede oplossing voor dit probleem zou zijn om één Officier van Justitie aan te stellen die zich volledig richt op zaken die raken aan het dierenwelzijn in Nederland. Op die manier is de kennis en kunde van het OM op één plaats bij elkaar.

“Zieke of gewonde varkens worden vaak niet op passende wijze verzorgd.”

Artikel 4 lid 3 Besluit welzijn productiedieren stelt dat een dier dat ziek of gewond lijkt, onmiddellijk op passende wijze moet worden verzorgd. Wanneer die zorg geen verbetering in de toestand van het dier brengt, wordt zo spoedig mogelijk een dierenarts geraadpleegd.

4. Overtredingen op thema

In dit hoofdstuk worden alle overtredingen thematisch besproken en worden aanbevelingen gegeven hoe de praktijk weer in overeenstemming kan worden gebracht met de wet. Achter alle overtredingen is een nummer opgenomen dat verwijst naar de overzichtstabel in Bijlage I.

Gebrekkige verzorging van zieke dieren

Praktijk

Vleeskuikens [2] en kalkoenen [24] die ziek of gewond zijn, worden in de regel niet op passende manier verzorgd. Voor vleeskuikens en kalkoenen met ernstige vormen van contactdermatitis (brandwonden aan de voeten of borstpukkels) zou een passende verzorging bijvoorbeeld inhouden het direct op schoon en droog strooisel plaatsen en een dierenarts inschakelen wanneer de situatie niet verbetert. Vleeskuikens en kalkoenen met ernstige vormen van contactdermatitis worden echter zelden op deze manier behandeld. Minister Kamp heeft dit erkend⁴.

Vleeskuikens die van honger of uitdroging omkomen in de broedmachine wordt standaard de nodige zorg onthouden [9].

Wanneer legkippen ziek of gewond zijn, wordt vaak geen dierenarts ingeschakeld. De kippen worden veelal aan hun lot overgelaten en soms door de veehouder zelf gedood [18].

Vleeseenden die ziek of gewond zijn, zoals eenden met pootproblemen of bewegingsstoornissen, worden zelden op passende wijze verzorgd, door ze bijvoorbeeld af te zonderen van de groep, een dierenarts in te schakelen of pijnstillers toe te dienen [33].

Zieke of gewonde varkens worden vaak niet op passende wijze verzorgd, bijvoorbeeld door ze af te zonderen van de groep en zo nodig een dierenarts in te schakelen [39].

Wet

Artikel 37 van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren stelt dat het de houder van een dier verboden is aan een dier de nodige verzorging te onthouden.

Artikel 4 lid 3 van het Besluit welzijn productiedieren stelt dat een dier dat ziek of gewond lijkt, onmiddellijk op passende wijze dient te worden verzorgd. Wanneer die zorg geen verbetering in de toestand van het dier brengt, dient zo spoedig mogelijk een dierenarts te worden geraadpleegd.

Artikel 5 lid 2 van het Besluit welzijn productiedieren stelt dat een ziek of gewond dier zo nodig dient te worden afgezonderd in een passend onderkomen. Het onderkomen moet zo nodig bestaan uit droog strooisel.

---

⁴ Kamerbrief 'Reactie op rapport Varkens in Nood en Stichting Dier en recht', 14 december 2012. DGA-DAD / 12366163

De EU Richtlijn 2007/43/EG stelt in artikel 3 j. bijlage I punt 9 dat vleeskuikens die zwaar gewond zijn of duidelijk blij geven van een gezondheidsstoornis, een passende behandeling moeten krijgen of onmiddellijk moeten worden gedood. Telkens als dat nodig is, moet contact worden opgenomen met een dierenarts.

Aanbeveling

Overheid en sector dienen stalbezettingen terug te brengen naar een zodanig niveau dat zieke dieren afzonderlijk verzorgd kunnen worden. De NVWA dient streng te controleren op de aanwezigheid in de stal van zieke of gewonde dieren, en hierop te handhaven. Vleeskuikens dienen direct na de geboorte te beschikken over voldoende water en voer: het broedsysteem dient hierop aangepast te worden.

Nalaten van verplichte controles

Praktijk

In een pluimveestal worden al gauw tienduizenden legkippen [19] vleeskuikens [11], eenden [34] of kalkoenen [25], gehuisvest. In zulke grote bedrijven is het praktisch onmogelijk om dagelijks de wettelijk vereiste controles op diergezondheid en dierenwelzijn bij alle dieren uit te voeren. Met name zieke en zwakke dieren kunnen dan te lang blijven zitten zonder de juiste zorg of behandeling.

Veehouders laten bovendien in veel gevallen het doden niet uitvoeren door een dierenarts vanwege de kosten die daaraan verbonden zijn.

Wet

Artikel 4 lid 2 van het Besluit welzijn productiedieren stelt dat een dier dat wordt gehouden in een veehouderijsysteem waar zijn welzijn afhangt van frequente verzorging door de mens, ten minste eenmaal per dag wordt gecontroleerd. Een dier dat in een ander systeem wordt gehouden, dient zo vaak te worden gecontroleerd dat lijden wordt voorkomen.

Artikel 4 van het Vleeskuikenbesluit stelt, verwijzend naar bijlage 1 punt 8 van de EU richtlijn 2007/43/EG, dat alle vleeskuikens die in het pluimveebedrijf worden gehouden, ten minste tweemaal per dag moeten worden geïnspecteerd. Er moet in het bijzonder worden gelet op tekenen die duiden op een verlaagd niveau van dierenwelzijn en/of diergezondheid.

Artikel 8 lid 1 van het Legkippenbesluit 2003 stelt dat de legkippen ten minste eenmaal per dag door de houder dienen te worden geïnspecteerd.

Artikel 3 lid 1 van de Verordening welzijnsnormen vleeskalkoenen 2003 stelt dat de pluimveehouder tenminste twee keer per etmaal de gezondheid van de dieren, het goed functioneren van voer-, water- en alarmvoorzieningen, het stalklimaat en de kwaliteit van het strooisel dient te controleren.

Aanbeveling

Overheid en sector dienen de stalbezetting terug te brengen naar een zodanig niveau dat de wettelijk vereiste individuele zorg weer kan worden geboden.

Gebrekkige huisvesting

Praktijk

Ongeveer één op de vijf legkippen wordt in verrijkte kooien of koloniehuisvesting gehouden, waar zij hun natuurlijke gedragingen onvoldoende kunnen uitoefenen door de beperkte ruimte, zoals het bewegings-, exploratie- en foeragegedrag en stofbadgedrag [16].

Vleeskuikens worden gehouden op bezettingsgraden die ernstige welzijnsproblemen veroorzaken en die te hoog zijn om een normaal gedrags- en rustpatroon te kunnen vertonen [4].

Vleeseenden worden gehouden in stallen zonder toegang tot zwemwater. Hierdoor worden eenden beperkt in natuurlijke gedragingen zoals zwemmen, snebberen en lichaamsverzorging. Dit veroorzaakt chronisch en ernstig ongerief [31].

Kraamzeugen worden gehouden in kale kraamboxen met harde, gladde vloeren die doorligwonden en ontstekingen veroorzaken. Er is weinig tot geen mogelijkheid om nestbouwgedrag en verzorgingsgedrag uit te voeren. De zeug kan in de box niet om haar lengte-as draaien. De kraamboxen veroorzaken frustratie en stress, waardoor 20% van de zeugen afwijkend gedrag vertoont [40].

Bijna één op de drie koeien komt nooit meer buiten en staat het jaar rond op stal. Dit beperkt hen in hun natuurlijke gedrag en bewegingsruimte en heeft nadelige gevolgen voor o.a. de klauwgezondheid en de infectiedruk [47]. De ligboxstallen waarin koeien 's winters merendeels worden gehouden hebben harde vloeren die glad zijn door urine en mest. De koeien durven hier geen tochtgedrag te vertonen uit angst uit te glijden[45]. De vloeren veroorzaken infecties en pijnlijke beschadigingen aan de klauwen [46]. Ook bemoeilijken de ligboxen het liggen en opstaan, wat kan leiden tot te weinig liggen, dikke knieën, verwondingen en ongemak. De boxafscheidingen kunnen beschadigingen aan de rug en het zitbeen veroorzaken [48].

De hokken waarin kalveren worden gehouden zijn te klein en te glad voor het uitvoeren van speelgedrag [44].

Wet

EU Richtlijn 98/58/EG stelt in artikel 4 j. Bijlage punt 7 dat de bewegingsvrijheid die past bij het dier, met inachtneming van de soorten overeenkomstig de bestaande ervaring en de wetenschappelijke kennis, niet op zodanige wijze mag worden beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht.

Deze richtlijn is geïmplementeerd in het Besluit welzijn productiedieren, artikel 3 lid 1. Er is een uitzondering opgenomen (artikel 2.1) voor vleeskuikens, legkippen, kalveren en varkens. Deze uitzondering komt in de EU richtlijn niet voor.

Artikel 5 lid 3 van het Besluit welzijn productiedieren stelt dat het materiaal dat wordt gebruikt voor de behuizing niet schadelijk dient te zijn voor het dier

Aanbeveling

Om de praktijk weer overeenkomstig de wet te krijgen, dienen overheid en sector de veehouderij drastisch te hervormen zodat dieren passende bewegingsvrijheid genieten en geen schade ondervinden van hun behuizing. De uitzondering die bij de implementatie van de EU-richtlijn op bewegingsvrijheid is gemaakt voor vleeskuikens, legkippen, kalveren en varkens dient te worden opgeheven.

Gebrekkig stalklimaat

Praktijk

Een slecht stalklimaat (onder andere door hoge concentraties ammoniak, stof en pathogenen) veroorzaakt bij 80 tot 100% van de vleeskuikens irritatie aan de ogen en luchtwegen [5]. Daarnaast ondervindt 60 tot 80% van de kuikens geïrriteerde ogen en luchtwegen door het gebruik van het giftige formaline als ontsmettingsmiddelen in de broederij [6].

Meer dan 50% van de vleeskalveren heeft ademhalingsmoeilijkheden door een slecht stalklimaat [43]. Tot 30% van de varkens krijgt longvliesontsteking en tot 50% heeft last van moeizame ademhaling en hoesten, als gevolg van een slecht stalklimaat [36]. Ook bij kalkoenen ondervindt 25% van de dieren chronisch ongerief als gevolg van een slecht stalklimaat [23].

Wet

EU Richtlijn 98/58/EG stelt in artikel 4 j. Bijlage punt 10 dat de luchtcirculatie, het stofgehalte van de lucht, de temperatuur, relatieve luchtvochtigheid en de gasconcentraties in de omgeving van het dier niet schadelijk mogen zijn voor het dier.

Deze richtlijn is geïmplementeerd in het Besluit welzijn productiedieren, artikel 5 lid 5. Er is een uitzondering opgenomen (artikel 2.3) voor vleeskuikens en kalveren, die niet in de EU richtlijn voorkomt.

Aanbeveling

De NVWA dient streng te controleren en te handhaven op luchtkwaliteit in de stallen. Hiertoe dienen normen te worden ingevuld, zoals de maximale ammoniakconcentratie en fijnstofconcentratie. Het gebruik van formaline als ontsmettingsmiddel dient expliciet verboden te worden. De uitzondering die bij de implementatie van de EU-richtlijn op luchtkwaliteit is gemaakt voor vleeskuikens en kalveren dient te worden opgeheven.

Gebrekkige drinkwaterkwaliteit

Praktijk

De drinkwaterkwaliteit in de veehouderij is onder de maat, zo blijkt uit metingen van de Gezondheidsdienst voor Dieren. Bij pluimvee wordt 22% van het drinkwater geclassificeerd als ongeschikt en 12% als minder geschikt [10, 15, 17, 22, 29]. Bij varkens wordt 5% geclassificeerd als ongeschikt en 25% als minder geschikt [37]. En bij melkkoeien wordt 8% geclassificeerd als ongeschikt en 19% als minder geschikt [51]

Wet

Artikel 5 lid 8 van het Besluit welzijn productiedieren stelt dat een dier toegang moet hebben tot een toereikende hoeveelheid schoon water.

Artikel 4 lid 5 van het Besluit welzijn productiedieren stelt verder dat het toegediende voeder en drinken alsmede de wijze van toediening het dier geen onnodig lijden of letsel mogen toebrengen.

Aanbeveling

In de checklists van de NVWA dienen meetbare criteria te worden opgenomen voor drinkwaterkwaliteit en microbiële bevuilding. De NVWA dient streng te controleren en te handhaven op drinkwaterkwaliteit.

Gebrekkige strooiselkwaliteit

Praktijk

64% van de vleeskuikens heeft last van milde of ernstige brandwonden aan de voetzolen; 20% aan de hakken en 6,5% ook op de borst. [1] Een kwart van de kalkoenen heeft last van brandwonden aan de voeten en op de borst [26]. Deze brandwonden zijn hoofdzakelijk het gevolg van een slechte strooiselkwaliteit en worden veroorzaakt doordat de dieren hun hele leven op strooisel moeten staan dat bevuild is met hun eigen ontlasting. De ammoniak uit de uitwerpselen tast de huid in ernstige mate aan.

Wet

Artikel 7 lid 2 van de Verordening welzijnsnormen vleeskalkoenen 2003 stelt dat het strooisel in de stal droog en rul moet zijn en geen verontreiniging mag bevatten. De strooisellaag dient zodanig dik te zijn dat de dieren stofbadgedrag goed kunnen vertonen, uitwerpselen goed worden geabsorbeerd en de stalvloer in voldoende mate wordt geïsoleerd.

EU Richtlijn 2007/43/EG stelt in Artikel 3 j. bijlage I punt 3 dat alle vleeskuikens permanent toegang moeten hebben tot droog en los strooisel op de vloer.

Aanbeveling

Overheid en sector dienen de stalbezetting terug te brengen naar een zodanig niveau dat het mogelijk wordt de dieren permanent in droog en los strooisel te voorzien, en dat voetzollaesies niet meer voorkomen.

Onjuiste voeding en honger

Praktijk

Meer dan 10% van de koeien heeft last van stofwisselingsziekten, zoals melkziekte, klauwbevangingen en lebmaagdraaiingen, die veroorzaakt worden door onjuiste voeding [49]. Deze problematiek hangt ook samen met de melkproductie: hoe hoger de melkproductie, hoe moeilijker het is om aan de voedingsbehoeften van koeien te voldoen.

Vleeskuikens krijgen na het uitkomen in de broedmachine vaak lange tijd geen toegang tot water en voeder. Sommige kuikens lijden tussen de 1 en 3 dagen lang honger en dorst, wat naar schatting tot een sterfte van ongeveer 1% van de kuikens leidt [9].

Ook worden alle vleeskuikenouderdieren op een hongerrantsoen gezet, waarbij het aangeboden voer op 67-75% ligt van wat de dieren zouden willen eten [12]. Ook past het voedingsregime niet bij de fysiologische behoeften van kippen [13]. De dieren hebben daardoor chronische stress en hongergevoel en ontwikkelen hierdoor stereotiep pikgedrag.

Hoewel kalkoenen alleseters zijn, krijgen ze in de veehouderij een uniform rantsoen en wordt onvoldoende tegemoetgekomen aan de behoefte tot voedsel zoeken. Het eenzijdige dieet beperkt kalkoenen in hun gedrag en werkt verenpikken in de hand [27].

Wet

Artikel 4 lid 4 van het besluit welzijn productiedieren stelt dat een dier een toereikende hoeveelheid gezond en voor de soort en de leeftijd geschikt voeder dient te krijgen, zodat het in goede gezondheid blijft en aan zijn voedingsbehoeften wordt voldaan.

Artikel 4 Lid 5 van het Besluit welzijn productiedieren stelt dat het toegediende voeder en drinken alsmede de wijze van toediening het dier geen onnodig lijden of letsel mogen toebrengen.

Artikel 4 Lid 6 van het Besluit welzijn productiedieren stelt dat een dier voeder dient te krijgen met tussenpozen die bij zijn fysiologische behoeften passen.

Artikel 5 Lid 8 van het Besluit welzijn productiedieren stelt dat een dier toegang dient te hebben tot een toereikende hoeveelheid schoon water of op een andere wijze aan zijn behoefte aan water dient te kunnen voldoen.

Aanbeveling

Er moet een verbod komen op melkveerassen en vleeskuikenrassen waarbij het niet mogelijk is om goed in de nutriëntenbehoefte te voorzien. Vleeskuikens dienen direct na de geboorte te beschikken

over voldoende water en voer: het broedsysteem dient hierop aangepast te worden. Er dienen betere richtlijnen te komen voor de samenstelling en gevarieerdheid van diervoeders.

Raseigen problemen en genetische defecten

Praktijk

In Nederland worden rond de 20.000 dikbilrunderen gehouden die door een genetisch defect een dubbele spieraanzet hebben gekregen. De omvang van de kalveren verhindert een natuurlijke geboorte, waardoor tussen de 85 en 90% van de dikbilkalveren via een keizersnede geboren moet worden [52]. De keizersnede veroorzaakt hevige napijn bij de moeder en kans op ontstekingen, bloedingen, verklevingen en vergroeiingen. Ook veroorzaakt het dikbil-gen bij 10% van de kalveren erfelijke afwijkingen zoals dikke tongen, kromme poten en hart- en ademhalingsproblemen [53].

Bij melkkoeien is eenzijdig geselecteerd op een hoge melkproductie. Dit leidt tot 'productieziekten' zoals een toename van pootproblemen, uierontsteking, vruchtbaarheidsproblemen en fysiologische problemen [50].

Vleeskuikens zijn geselecteerd op een onnatuurlijk snelle groei. Dit leidt tot pijnlijke bot- en gewrichtsafwijkingen, kreupelheid, vocht in de buikholte, huidontstekingen en het plotseling doodvallen van dieren. 49% van de vleeskuikens heeft moeite met lopen door de combinatie van het grote gewicht en de zwakke poten. 8% loopt helemaal niet meer [3]. De ouderdieren van vleeskuikens zijn geboren met dezelfde hoge groeisnelheid, maar krijgen noodgedwongen veel minder te eten dan waar ze behoefte aan hebben. De dieren ervaren hierdoor chronische stress en honger [12].

In het fokbeleid van vleeseenden wordt hoofdzakelijk geselecteerd op snelle groei en hoog gewicht. Door de genetische selectie op deze productietekenen heeft meer dan 50% van de eenden last van botafwijkingen en tot 10% van bewegingsstoornissen. Het ongerief is chronisch en ernstig [32].

Vleeskalkoenen zijn geselecteerd op groeisnelheid, percentage borstvlies en beenwerk. De genetische selectie op productietekenen leidt tot pijnlijke aandoeningen aan het bewegingsapparaat en hart- en circulatieproblemen [28].

Wet

EU Richtlijn 98/58/EG stelt in artikel 4j. Bijlage punt 21, dat een dier alleen voor landbouwdoeleinden mag worden gehouden als op basis van genotype of fenotype redelijkerwijs kan worden aangenomen dat de gezondheid en het welzijn van het dier daardoor niet worden geschaad. Deze richtlijn sluit dus het gebruik van rassen uit die welzijnsproblemen ondervinden door selectie op productietekenen.

Deze richtlijn is niet geïmplementeerd in de Nederlandse wetgeving.

Aanbeveling

De EU richtlijn die het houden van doorgefokte dieren verbiedt, dient te worden geïmplementeerd in het Besluit aanwijzing voor productie te houden dieren. De overheid dient een verbod in te stellen op

deze rassen om de praktijk weer in overeenstemming te brengen met de wet.

Pijn en stress tijdens de slacht

Praktijk

Een derde van de in Nederland geslachte varkens wordt verdoofd met CO₂-gas, wat ernstige ademhalingsproblemen, pijn en stress veroorzaakt [38].

Ongeveer de helft van de kippen en alle eenden worden bij de slacht verdoofd met het elektrisch waterbad, ondanks dat het waterbad al per 1 januari 2011 uitgefaseerd had moeten zijn⁵. Het aanhangen met de poten aan slachthaken veroorzaakt ernstige pijn, angst en verwondingen [8, 21]– met name bij eenden, die zwaar zijn en bovendien zwakke poten en dijbeengewrichten hebben [30]. Daarnaast wordt geschat dat 10-50% van de vogels onvoldoende verdoofd raakt door het waterbad, zelfs met de huidige verscherpte amperages [7, 20].

Wet

Artikel 5c van het Besluit doden van dieren stelt dat een dier moet worden gedood door toepassing van een bedwelmingsmethode die zonder onaanvaardbare opwinding of pijn leidt tot bewusteloosheid.

Artikel 3 van het Besluit doden van dieren stelt dat bij het verplaatsen, onderbrengen, fixeren, slachten of doden van dieren elke vermijdbare opwinding of pijn, elk vermijdbaar lijden of vermijdbare verwondingen of kneuzingen bespaard dienen te worden.

Artikel 3 lid 1 van de Verordening (EG) Nr. 1099/2009 stelt dat bij het doden van dieren en daarmee verband houdende activiteiten ervoor gezorgd moet worden dat de dieren elke vermijdbare vorm van pijn, spanning of lijden wordt bespaard.

Aanbeveling

Een verbod op de verdoving met CO₂-gas is nodig om de praktijk weer in overeenstemming te brengen met de wet.

Een verbod op de verdoving van pluimvee met een waterbad is nodig om de praktijk weer in overeenstemming te brengen met de wet.

Verboden handelingen

Praktijk

De staarten van biggen in de gangbare varkenshouderij worden vrijwel overal routinematig en zonder verdoving gecoupeerd [35]. Minister Kamp heeft bevestigd dat dit de standaard is in Nederland⁶.

---

⁵ Brief van de staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en innovatie, 14 december 2010. Nr. 447.

⁶ Kamerbrief 'Reactie op rapport Varkens in Nood en Stichting Dier en recht', 14 december 2012. DGA-DAD / 12366163

Wet

EU Richtlijn 2008/120/EG stelt in artikel 4 j. hoofdstuk 1 punt 8 dat het couperen van staarten en het verkleinen van de hoektanden niet als routinemaatregel mogen worden uitgevoerd, maar alleen wanneer bepaalde kwetsuren van spenen bij zeugen of van oren en staarten bij andere varkens zijn geconstateerd. Voordat tot deze ingrepen wordt besloten, moeten maatregelen worden getroffen om staartbijten en andere gedragsstoornissen te voorkomen, de omgeving en de varkensdichtheid in aanmerking genomen. Hiertoe moeten ontoereikende omgevingsfactoren of beheerssystemen worden aangepast.

Deze richtlijn is onvolledig geïmplementeerd in het Ingrepenbesluit.

Aanbeveling

De NVWA dient streng te controleren en te handhaven op het illegaal couperen van varkensstaarten. De EU-richtlijn hierover dient volledig te worden geïmplementeerd in het Ingrepenbesluit. Staartbijten moet voorkomen worden door dieren meer ruimte en afleiding te geven.

Praktijk

Naar schatting is zo'n 80% van de boeren in het bezit van een geboortekrik. Wanneer de bevalling van een koe moeizaam verloopt, wordt de geboortekrik regelmatig ingezet als hulpmiddel, ook al is dit verboden. Onjuist gebruik kan tot ernstig letsel leiden, waaronder botbreuken bij het kalf en uitscheuringen bij de moeder [42].

Wet

Artikel 36.2 lid c van de Gezondheids- en Welzijnswet voor Dieren rekent tot de verboden gedragingen het bij de verlossing van een koe gebruik te maken van dierlijke trekkracht of van een niet door Onze Minister daarvoor toegelaten krachttoestel.

Aanbeveling

Staatssecretaris Dijkema heeft aangekondigd de geboortekrik te willen legaliseren. Het is van belang dat hierbij duidelijke criteria worden vastgelegd, zodat de krik op de juiste manier wordt gebruikt.

Overige overtredingen

Praktijk

In veel varkenshokken hangt alleen nog een ketting ter afleiding, of een ketting met bal, maar dit is wettelijk gezien niet voldoende. Naar schatting voldoet tussen de 20 en 88% van de varkensbedrijven niet aan de gestelde eisen [41].

Wet

Artikel 9 Lid 2 van het Varkensbesluit stelt dat varkens permanent over voldoende materiaal dienen te beschikken om te onderzoeken en mee te spelen. Het materiaal dient niet schadelijk te zijn voor de gezondheid van de varkens.

EU Richtlijn 2008/120/EG stelt in Artikel 4. j. bijlage I punt 4 dat varkens permanent dienen te kunnen beschikken over voldoende materiaal om te onderzoeken en mee te spelen, bv. stro, hooi, hout, zaagsel, compost van champignons, turf of een mengsel daarvan, voor zover de gezondheid van de dieren daardoor niet in gevaar komt.

Aanbeveling

Op de beschikbaarheid van afleidingsmateriaal dient door de NVWA streng te worden gecontroleerd en gehandhaafd. Op de checklists moet een ketting, of ketting met bal, als onvoldoende worden aangemerkt.

Praktijk

Het paringsgedrag bij vleeskuikenouderdieren veroorzaakt pijn, chronische stress en ernstige verwondingen bij de hennen [14]. De hanen vertonen namelijk geen baltsgedrag waardoor de hennen trachten te vluchten. Mogelijke oplossing voor dit probleem zijn het verlagen van de bezetting, het gezamenlijk op te laten groeien van hanen en hennen, en het een deel van de dag scheiden van hanen en hennen.

Wet

EU Richtlijn 98/58/EG stelt in Artikel 4 j. Bijlage punt 20 dat er geen natuurlijke of kunstmatige fokmethoden mogen worden toegepast die de betrokken dieren pijn of letsel toebrengen of kunnen toebrengen. Dit voorschrift sluit niet bepaalde handelingen uit die een uiterst gering of kortstondig lijden of letsel kunnen berokkenen, of een ingreep kunnen vergen die vermoedelijk geen letsel veroorzaakt, indien zulks volgens de nationale voorschriften is toegestaan.

Aanbeveling

Overheid en sector dienen het houderijsysteem van vleeskijkenouderdieren zodanig aan te passen dat de pijnlijke paringen niet meer voorkomen.

“In zulke grote bedrijven is het praktisch onmogelijk om dagelijks de wettelijk vereiste controles op diergezondheid en dierenwelzijn uit te voeren.”

Artikel 4 lid 2 van het Besluit welzijn productiedieren stelt dat een dier dat wordt gehouden in een veehouderijsysteem waar zijn welzijn afhangt van frequente verzorging door de mens, ten minste eenmaal per dag wordt gecontroleerd.

5. Controle door de NVWA

Het overgrote deel van de overtredingen die in dit rapport worden geconstateerd, wordt door de NVWA genegeerd. De NVWA grijpt bijvoorbeeld niet in wanneer er vleesrassen gebruikt worden zoals plofkippen of dikbilrunderen - waarvan bekend is dat zij, vanwege het doorfokken op productiekenmerken, grote gezondheids- en welzijnsproblemen zullen krijgen. Ook treedt de NVWA niet op wanneer zieke of gewonde kippen en kalkoenen door de veehouder en dierenarts de nodige zorg wordt onthouden. Bij vleesvarkens richt de NVWA zich voornamelijk op afleidingsmateriaal, licht, watervoorziening en spleetbreedte, maar de NVWA doet bijvoorbeeld niets aan het routinematig couperen van staarten en het slechte stalklimaat⁷. Daarbij worden overtredingen vrijwel altijd afgedaan met een waarschuwing⁸.

Dat de NVWA zo weinig ingrijpt, heeft verschillende redenen. De NVWA heeft om te beginnen te maken met een zeer beperkte handhavingscapaciteit. Daarnaast zijn er veel richtlijnen waarop de NVWA simpelweg niet kan controleren, omdat ze onvoldoende geïmplementeerd zijn in de Nederlandse wetgeving of omdat de wet onvoldoende is ingevuld en het ontbreekt aan duidelijke invulling van normen.

Onvolledige implementatie EU wetgeving

Een flink aantal Europese richtlijnen is onvolledig geïmplementeerd in de Nederlandse wet- en regelgeving. Dit wordt ten stelligste ontkend in zowel de Kamerbrief van minister Kamp als in een reactie van de NVWA op het rapport uit 2012. De NVWA stelt: “dat wel degelijk wordt voldaan aan Europese regels, daar die zijn geïntegreerd in de Nederlandse wetgeving.”⁹

Toch is duidelijk dat de implementatie tekortschiet:

- De Europese richtlijn die het houden van te ver doorgefokte dieren verbiedt (Artikel 4 j. Bijlage punt 21 EU Richtlijn 98/58/EG) is niet geïmplementeerd. Hij zou moeten zijn geïmplementeerd in het Besluit aanwijzing voor productie te houden dieren, maar hierin is niets opgenomen over doorfok.
- De Europese richtlijn die de luchtkwaliteit waarborgt (Artikel 4 j. Bijlage punt 10 EU Richtlijn 98/58/EG.) is onvolledig geïmplementeerd in het Besluit welzijn productiedieren. Er wordt een uitzondering gemaakt (artikel 2.3) voor kalveren en vleeskuikens, die in de EU richtlijn niet voorkomt. Voor kalveren is wel een gelijkwaardige bepaling opgenomen in het Kalverenbesluit, maar voor vleeskuikens niet in het Vleeskuikenbesluit.

---

⁷ Verscherpte controles welzijn van varkens, NVWA nieuws-archief Algemene Inspectiedienst. 29 juni 2009.

⁸ Antwoorden op Kamervragen lid Thieme (PvdD) inzake overtredingen Varkensbesluit. 7 oktober 2009. 2009Z14591.

⁹ In: Alle dieren lijden pijn - veehouders overtreden welzijnsregels. *NRC Handelsblad*, 24 oktober 2012.

- De Europese richtlijn die stelt dat het couperen van staarten bij varkens niet als routinemaatregel mag worden uitgevoerd (Bijlage 1 hoofdstuk 1 punt 8 EU Richtlijn 2008/120/EG) is slechts zeer summier geïmplementeerd in het Ingrepenbesluit. Het Ingrepenbesluit stelt geen beperkingen aan het routinematig karakter en benoemt ook niet de maatregelen die genomen moeten zijn en voorwaarden waaraan voldaan moet zijn om op basis van de Europese richtlijn tot het couperen van staarten te mogen overgaan.
- De Europese richtlijn die het te zeer beperken van de bewegingsvrijheid van dieren verbiedt (Artikel 4 j. Bijlage punt 7 EU Richtlijn 98/58/EG) is onvoldoende geïmplementeerd in het Besluit welzijn productiedieren. Het Besluit maakt een uitzondering voor vleeskuikens, leghennen, varkens en kalveren (artikel 2.1) die in de richtlijn niet gemaakt wordt.

Open normen belemmeren handhaving

Een tweede probleem rondom handhaving door de NVWA is de gebrekkige invulling van wetgeving. De zogenaamde ‘open normen’ bemoeilijken het inspecteren van zaken als luchtkwaliteit en drinkwaterkwaliteit door de NVWA. Minister Kamp schrijft dat bij open normen “de NVWA inspecteur vanuit zijn professionaliteit beoordeelt in hoeverre door de veehouder aan de open norm voldaan wordt, en in twijfelgevallen zoekt hij overleg met collega’s. Zeker daar waar nog geen algemeen aanvaarde concrete invullingen zijn, kunnen deze open normen aanleiding geven tot discussie over de juiste interpretatie. Bij een aantal open normen blijkt bovendien een overtreding heel moeilijk te definiëren, zoals voor schoon water en goed luchtklimaat in de stal, tenzij het om extreme overschrijdingen gaat.”¹⁰ De NVWA komt met een soortgelijke reactie.¹¹

In de praktijk betekent dit ‘moeilijk te definiëren’ zeer waarschijnlijk dat er ofwel niet gecontroleerd dan wel gehandhaafd wordt op luchtkwaliteit en drinkwaterkwaliteit, ofwel dat de invulling van de normen ‘vanuit de professionaliteit van de inspecteur’ zo soepel is dat geen enkele veehouder in overtreding is. Hierdoor bestaat het sterke vermoeden dat de NVWA enkel controleert op de deugdelijkheid van (nood)ventilatiesystemen. Aan de luchtkwaliteit in de stal worden immers geen specifieke eisen gesteld, zoals een maximale hoeveelheid ammoniak of fijnstof.

Dit vermoeden wordt kracht bij gezet door het gegeven dat bij controles van de NVWA op luchtkwaliteit in 461 bedrijven (waaronder 91 varkenshouderijen, 15 vleeskuikenhouderijen en 87 kalverhouderijen¹²) geen enkele overtreding werd geconstateerd op de luchtkwaliteit¹³. In hoofdstuk 4 is uiteen gezet dat er in de vee-industrie grote problemen zijn met de luchtkwaliteit.

¹⁰ Kamerbrief ‘Reactie op rapport Varkens in Nood en Stichting Dier en recht’, 14 december 2012. DGA-DAD / 12366163

¹¹ In: Alle dieren lijden pijn - veehouders overtreden welzijnsregels. *NRC Handelsblad*, 24 oktober 2012.

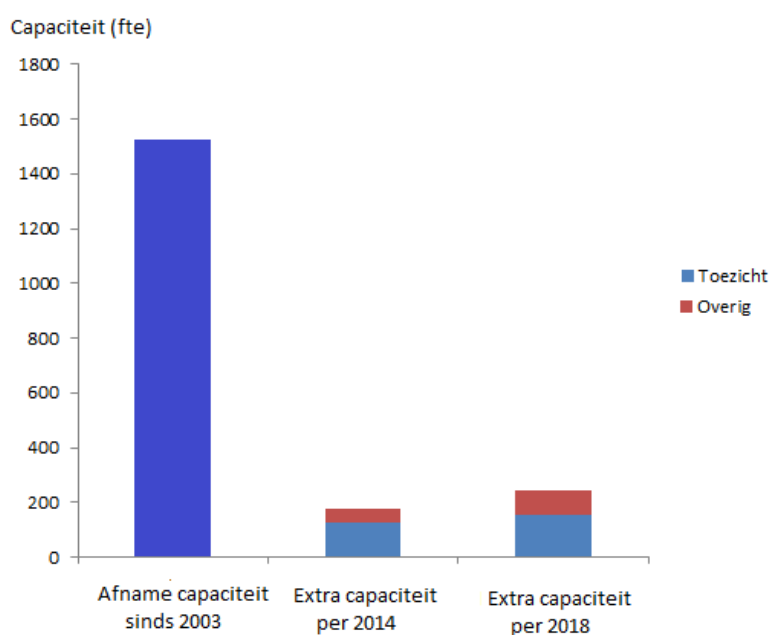
¹² Van de grootste groep, bestaande uit 259 controles op ‘overige productiedieren’ is volstrekt onduidelijk om wat voor bedrijven het gaat, behalve dat het niet gaat om varkens-, vleeskuiken, legkip-, of kalverhouderijen.

¹³ Hierover is bericht in een recente Kamerbrief: Controles op temperatuur in stallen, 26 september 2013. NVWA/2013/8949

Capaciteit van de NVWA

De capaciteit van de NVWA is in de afgelopen 10 jaar door opeenvolgende bezuinigingen drastisch gekrompen. Sinds 2003 heeft de NVWA 1.525 fte aan capaciteit ingeleverd – een krimp van meer dan veertig procent (Van Silfhout, 2013). Staatssecretaris Dijksma en Minister Schippers beloven in een Kamerbrief¹⁴ om per 2014 de capaciteit van de NVWA weer uit te gaan breiden met 175 fte, waarvan 125 fte voor toezicht. Per 2018 moet dit zijn gegroeid naar 245 respectievelijk 155 fte. In het licht van de voorgaande inkrimping is dit een minimale correctie.

Afbeelding 1. Veranderingen in de capaciteit van de NVWA

Hierbij moet ook in ogenschouw worden genomen dat de inspecteurs van de NVWA zich met een groot aantal thema's moeten bezighouden, van controle op het rookverbod in de horeca tot ondeugdelijke advertenties. Van de extra controlecapaciteit die in 2018 moet zijn bereikt, gaat meer dan de helft naar het domein consument en veiligheid. De overige capaciteit worden verdeeld over de veehouderij, de plantaardige sector, exportcertificering en enkele overige domeinen. Hoeveel fte er precies bij de veehouderij terecht gaan komen is nog onduidelijk, er is alleen aangegeven dat er 20 dierenartsen extra zullen komen. Deze lage prioriteit voor de veehouderij is opmerkelijk, gezien het grote maatschappelijke belang en de grote hoeveelheid misstanden. Van alle meldingen en vragen van burgers en consumenten die bij de NVWA binnenkomen hebben de meeste betrekking op welzijn en verwaarlozing van landbouwhuisdieren (NVWA, 2012).

¹⁴ Plan van aanpak NVWA. Kamerbrief van 19 december 2013. BBR / 13217519

Onafhankelijkheid en positie NVWA

De reputatie van de NVWA heeft in het laatste decennium grote schade opgelopen door een reeks van schandalen, tegen de achtergrond van meerdere bezuinigingen, fusies en naamsveranderingen. Ook is de dienst, die van origine onder verantwoordelijkheid van het Ministerie van Volksgezondheid viel, onder het kabinet Balkenende-II naar het ministerie van Landbouw verhuisd. Dit ministerie is hierna achtereenvolgens in het Ministerie van EL&I en het Ministerie van Economische Zaken opgegaan.

De controle op dierenwelzijn en voedselveiligheid is dus, bedoeld of onbedoeld, een verantwoordelijkheid van het Ministerie van Economische Zaken geworden. De onafhankelijkheid van de NVWA is hiermee in het geding, zeker gezien het overstijgende belang dat op het Landbouwministerie en bij Economische Zaken aan productie en export wordt gegeven. Oud-minister Cees Veerman was destijds verantwoordelijk voor de overplaatsing, maar vreest nu ook voor de onafhankelijkheid en zei in 2013: “Bij Landbouw gaan exportbelangen al snel boven alles.” (Van Silfhout, 2013).

Door de bezuinigingen is veel gezaghebbende juridische, biologische en veterinaire kennis bij de NVWA verdwenen en is de kwaliteit en frequentie van controles drastisch afgenomen. Er is ingezet op een zo groot mogelijke zelfregulering van de sector. Dat het gevoerde beleid gefaald heeft blijkt onder meer uit het recente paardenvleesschandaal (dat ook nog eens zeer laat ontdekt werd) en schandalen rondom valse etiketteringen van Beter Leven-vlees.

“Kalveren staan regelmatig op gladde en harde vloeren, waardoor ze uitglijden en zichzelf verwonden.”

Artikel 2 lid 1 Kalverenbesluit j. Bijlage punt 3 stelt dat de bouw van de stallen en met name voor de boxen en de uitrusting gebruikte materialen, waarmee de kalveren in aanraking kunnen komen, niet schadelijk mogen zijn voor de kalveren en grondig gereinigd en ontsmet moeten kunnen worden.

6. Lijst van aanbevelingen

Gezien het grote aantal overtredingen zijn aanpassingen van de huidige gang van zaken binnen de vee-industrie noodzakelijk. Op basis van voorgaande bevindingen is gekomen tot 24 aanbevelingen die zijn ingedeeld in drie categorieën. Hieronder staan vijf algemene aanbevelingen voor de politiek, zes aanbevelingen voor de NVWA en dertien specifieke aanbevelingen die aansluiten bij de overtredingen die in dit rapport zijn genoemd.

Algemene aanbevelingen:

---

1. De slagkracht van de NVWA moet worden vergroot.
2. Nederland moet voldoen aan Europese afspraken over dierenwelzijn.
3. Open normen moeten worden ingevuld.
4. Er moet één Officier van Justitie komen voor dierenwelzijn in heel Nederland.
5. De vee-industrie moet ingrijpend worden hervormd zodat aan de wet voldaan kan worden.

Aanbevelingen voor de NVWA

---

1. Het aantal controles door de NVWA dient drastisch opgevoerd te worden.
2. De controles moeten niet meer van te voren worden aangekondigd, waardoor ze effectiever zijn.
3. Inspecteurs dienen betere ondersteuning van hun leidinggevenden te krijgen, bij zowel NVWA als het ministerie. Nu is een groot aantal van hen niet gemotiveerd op dierenwelzijn te handhaven en wordt hierin ook niet gemotiveerd.
4. Inspecteurs dienen op alle wetten en regels rondom dierenwelzijn te controleren en te handhaven en niet slechts op een beperkt aantal wetten.
5. Controleurs van de NVWA dienen vaker zelf het boerenbedrijf te bezoeken. Te vaak is sprake van een controle van de papieren (bureaucratie) en niet van de stallen zelf en zeker niet van illegale handelingen zoals verwaarlozen van zieke dieren.
6. Het aantal inspecteurs bij de NVWA dient in verhouding te worden gebracht tot het aantal overtredingen. Ook na de door staatssecretaris Dijkema voorgestelde uitbreiding zal er sprake zijn van structurele en ernstige onderbezetting.

Aanbevelingen naar aanleiding van specifieke overtredingen

---

1. Overheid en sector dienen stalbezettingen terug te brengen naar een zodanig niveau dat zieke dieren afzonderlijk verzorgd kunnen worden. De NVWA dient streng te controleren op de aanwezigheid in de stal van zieke of gewonde dieren, en hierop te handhaven. Vleeskuikens dienen direct na de geboorte te beschikken over voldoende water en voer: het broedsysteem dient hierop aangepast te worden.
2. Overheid en sector dienen de stalbezetting terug te brengen naar een zodanig niveau dat de wettelijk vereiste individuele zorg weer kan worden geboden.

3. Om de praktijk weer overeenkomstig de wet te krijgen, dienen overheid en sector de veehouderij drastisch te hervormen zodat dieren passende bewegingsvrijheid genieten en geen schade ondervinden van hun behuizing. De uitzondering die bij de implementatie van de EU-richtlijn op bewegingsvrijheid is gemaakt voor vleeskuikens, legkippen, kalveren en varkens dient te worden opgeheven.
4. De NVWA dient streng te controleren en te handhaven op luchtkwaliteit in de stallen. Hiertoe dienen normen te worden ingevuld, zoals de maximale ammoniakconcentratie en fijnstofconcentratie. Het gebruik van formaline als ontsmettingsmiddel dient expliciet verboden te worden. De uitzondering die bij de implementatie van de EU-richtlijn op luchtkwaliteit is gemaakt voor vleeskuikens en kalveren dient te worden opgeheven. In de checklists van de NVWA dienen meetbare criteria te worden opgenomen voor drinkwaterkwaliteit en microbiële bevuilding. De NVWA dient streng te controleren en te handhaven op drinkwaterkwaliteit.
5. Overheid en sector dienen de stalbezetting terug te brengen naar een zodanig niveau dat het mogelijk wordt de dieren permanent in droog en los strooisel te voorzien, en dat voetzollaesies niet meer voorkomen.
6. Er moet een verbod komen op melkveerassen en vleeskuikenrassen waarbij het niet mogelijk is om goed in de nutriëntenbehoefte te voorzien. Vleeskuikens dienen direct na de geboorte te beschikken over voldoende water en voer: het broederijsysteem dient hierop aangepast te worden. Er dienen betere richtlijnen te komen voor de samenstelling en gevarieerdheid van diervoeders.
7. De EU richtlijn die het houden van doorgefokte dieren verbiedt, dient te worden geïmplementeerd in het Besluit aanwijzing voor productie te houden dieren. De overheid dient een verbod in te stellen op deze rassen om de praktijk weer in overeenstemming te brengen met de wet.
8. Een verbod op de verdoving met CO₂-gas is nodig om de praktijk weer in overeenstemming te brengen met de wet.
9. Een verbod op de verdoving van pluimvee met een waterbad is nodig om de praktijk weer in overeenstemming te brengen met de wet.
10. De NVWA dient streng te controleren en te handhaven op het illegaal couperen van varkensstaarten. De EU-richtlijn hierover dient volledig te worden geïmplementeerd in het Ingrepenbesluit. Staartbijten moet voorkomen worden door dieren meer ruimte en afleiding te geven.
11. Staatssecretaris Dijkema heeft aangekondigd de geboortekrik te willen legaliseren. Het is van belang dat hierbij duidelijke criteria worden vastgelegd, zodat de krik op de juiste manier wordt gebruikt.
12. Op de beschikbaarheid van afleidingsmateriaal dient door de NVWA streng te worden gecontroleerd en gehandhaafd. Op de checklists moet een ketting, of ketting met bal, als onvoldoende worden aangemerkt.
13. Overheid en sector dienen het houderijsysteem van kalkoenen zodanig aan te passen dat de pijnlijke paringen niet meer voorkomen.

7. Bronnen

Aarnink, A., Harn van, Hattum, J. Th., Vermeij, I. (2008). Stofreductie in kuikenstal dankzij oliefilm. *V-focus*. December 2008.

AGD (2009) Overtredingen Varkensbesluit vooral bij afleidingsmateriaal. *Agrarisch Dagblad*, 6 augustus 2009.

AID (2009). Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Al Homidan, A. & Robertson, J.F. & Petchey, A.M. (2003). Review of the effect of ammonia and dust concentrations on broiler performance. *World's Poultry Science Journal*, Vol. 59, September 2003.

Bestman, M. (2002). *Kippen houden zonder verenpikken*. Louis Bolk Instituut.

Bestman, M. (2009). *Kipsignalen. De praktijkgids voor diergericht pluimvee houden*. Roodbont BV. P. 36

CIWF (2008). *The state of Europe's pigs: an exposé*. CIWF, UK.

Counotte, G. (2009) Drinkwaterkwaliteit wordt beter, maar blijft aandachtspunt. *GD Herkauwer*, mei 2009

Counotte, G. (2012) Verbetering drinkwaterkwaliteit blijft nodig. *GD Varken*, juni 2012

Counotte, G. (2013) Drinkwater voor pluimvee: verbetering blijft nodig. *GD Pluimvee*, maart 2013

EFSA (2000). *European Commission. The Welfare of Chickens Kept for Meat Production (Broilers)*. Report of the Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. 2000.

EFSA (2004) *Welfare aspects of animal stunning and killing methods*

EFSA (2004a) *Welfare aspects of various systems for keeping laying hens*.

EFSA (2009) *Scientific Opinion on the overall effects of farming systems on dairy cow welfare and disease*.

EFSA (2010). *Scientific Opinion on the influence of genetic parameters on the welfare and the resistance to stress of commercial broilers*.

EFSA (2010b). *Scientific Opinion on welfare aspects of the management and housing of the grand-parent and parent stocks raised and kept for breeding purposes*.

Ellen, H. (2007). *Kunstlicht in de pluimveehouderij*. Rapport 61. ASG

Ellen, H., Leenstra, F., Emous, R. van, Groenestein, K., Harn, J. van, Horne, P. van, Jong, I. de, Kense, M., Mevius, D., Wagenaar, J.A. *Vleeskuikenproductiesystemen in Nederland. Vergelijkende studie*. Augustus 2012, rapport 618

Europese Commissie (2012). Antwoord van de heer Born namens de Commissie, 21 december 2012, op vragen van het lid Liotard betreffende 'Ernstig gebrek naleving dierenwelzijnswetgeving in Nederland' (24 oktober 2012). E-009751-12.

Farm Animal Welfare Council. (2009). *Report on the Welfare of Farmed Animals at Slaughter or Killing Part 2: White Meat Animals*

GD (2010). *Zwaar op de maag*. <http://edepot.wur.nl/162991>

GD (2013) Formaline is goed en goedkoop, maar wel gevaarlijk. Gepubliceerd op www.gddeventer.com, geraadpleegd op 27 november 2013

Gunnink, H. (2010). Strooien tegen laesies. *Pluimveehouderij*, 40e jaargang

Ham, J. (2009). *Effect strooiselmateriaal, strooiselhoeveelheid, opvangschoteltjes en waterdruk op resultaten vleeskuikens*. Rapport 220. ASG

Hindle, VA., (2009). *Elektrisch verdoven van pluimvee. Een evaluatie van de praktijk situatie in Nederland. Onderzoek naar elektrisch alternatieven*. Animal Sciences Group van Wageningen UR, rapport 200

Hindle, VA. (2010). *Euthanasie van wrakke dieren op het primaire bedrijf*. Rapport 274b

Hoste, R. (2008). *Ontwikkeling in groepshuisvesting voor dragende zeugen tot 2013*.

HSUS. (-) *HSUS Report: A Comparison of the Welfare of Hens in Battery Cages and Alternative Systems*

InnovatieNetwerk (2013) *Rapportage Start Fase 2 Antibioticumvrije Pluimveeketen*, juli 2013

Jong, I. de (2009). *Welzijnsmonitor vleeskuikens: eerste ervaringen*. Livestock Research Wageningen UR

Jong, I. de (2010) Focus op voetzoollaesies. *V-Focus*. Oktober 2010.

Jong, I. de (2011a) Voetzoollaesies vleeskuikens: resultaten van een jaar rond meten. *V-Focus*. Oktober 2011.

Jong, I. de (2011b). *Simplifying the Welfare Quality assessment protocol for broilers*. Report 533. November 2011.

Jong, I. de (2012) Footpad dermatitis in Dutch broiler flocks: Prevalence and factors of influence. *Poultry Science* 91: 1569-1574

Jørgensen, D. (2005). *Ontwerpadvies van de Commissie milieubeheer, volksgezondheid en voedselveiligheid aan de Commissie landbouw en plattelandsontwikkeling inzake het voorstel voor een richtlijn van de Raad tot vaststelling van minimumvoorschriften voor de bescherming van vleeskuikens. Voorlopige Versie*. (COM(2005)0221 – C6-0190/2005 – 2005/0099(CNS)) Europees Parlement, 16 September 2005.

Kamerbrief (2012) 'Reactie op rapport Varkens in Nood en Stichting Dier en recht', Kamerbrief van 14 december 2012. DGA-DAD / 12366163

Kamerbrief (2013a): *Controles op temperatuur in stallen*, Kamerbrief van 26 september 2013. NVWA/2013/8949

Kamerbrief (2013b) *Plan van aanpak NVWA*. Kamerbrief van 19 december 2013. BBR / 13217519

Kijlstra, A. (2008). *Ritueel slachten en het welzijn van dieren*. Rapport 161.

Krimpen, M.M., (2011). *Natuurlijk gedrag en behoeften van pekingeenden; van theorie naar praktijk*. Rapport 436.

Lambooy, E. (2010). *Head to cloaca and head only stunning of poultry*. Rapport 327. ASG

Lauwere, C. (2009). *Stoppen met couperen. Varkenshouders over staartbijten en staartcouperen*

Leenstra, F.R., Visser, E.K., Ruis, M.A.W., De Greef, K.H., Bos, A.P., Van Dixhoorn, I.D. & Hopster, H., (2007). *Ongerief bij rundvee, varkens, pluimvee, paarden en nertsen. Inventarisatie en prioritering en mogelijke oplossingsrichtingen*. ASG Rapport 71

Leenstra, F.R., Visser, E.K., Ruis, M.A.W., De Greef, K.H., Bos, A.P., Van Dixhoorn, I.D. & Hopster, H., (2009). *Ongerief bij konijnen, kalkoenen, eenden, schapen en geiten. Inventarisatie en prioritering en mogelijke oplossingsrichtingen*. ASG Rapport 71

Leenstra, F.R., Neijenhuis, F., Bosma, B., Ruis, M., Smolders, G., Visser, K. (2011) *Ongerief bij rundvee, varkens, pluimvee, nertsen en paarden*. Eerste herhaling. December 2011.

Lourens, A., Jansman, A., Rebel, J., Van Harn, J., Veldkamp, T., Stockhofe-Zurwieden, N., Melchior, M., van Emous, R.A., Kense, M., (2011). *Verminderen antibioticagebruik in de vleeskuikensector*. CLEAR Helpdeskvraag 2011. Rapport 512. November 2011.

Morgenstern, P. (2009). *Integrale beoordeling verdovingstechnieken pluimveeslachterijen*. Landbouw Economisch Instituut Wageningen UR, RIVM-rapport 609021080/2009

NVWA (2012). *NVWA Jaarverslag 2012*.

Ouweltjes, W. (2008). *Houd de gang erin. V-Focus*, april 2008, p 34-35

Pol-Dasselaar, A. van de, De Haan, M., Philipsen, B. (2013). *Beweiding in Nederland*. WUR. Rapport 687, augustus 2013.

PVE (2013) *Vee, Vlees en Eieren in Nederland. Kengetallen 2012*. Uitgave 2013, www.pve.nl

Raj, A.B.M. & N.B. Gregory, (1995). *Welfare implications of the gas stunning of pigs 1. Determination of aversion to the initial inhalation of carbon dioxide or argon*, *Animal Welfare* 4: 273-280

RDA (2006a). *Natuurlijk gedrag van legkippen en vleeskuikens*

RDA (2006b). *Hoogproductief melkvee - Grenzen aan de groei*

Silfhout, M. van (2013). *Uitgebeend – de strijd om de voedselveiligheid*. Stichting Maatschappij en Veiligheid (voorpublicatie).

Tweede Kamer (2009) *Antwoorden op Kamervragen lid Thieme (PvdD) inzake overtredingen Varkensbesluit*. 7 oktober 2009. 2009Z14591.

Ven, L.J.F. van de, Van Wagenberg, A.V., Groot Koerkamp, P.W.G., Kemp, B., Brand, H. van den (2009) Effects of a combined hatching and brooding system on hatchability, chick weight, and mortality in broilers.; *Poultry Science*, 88:2273-2279

WUR (2011) *Pluimvee met Smaak. Duurzame kip krijgt vleugels. Een verkenning naar duurzame vleeskuikenproductie en -consumptie*. BO-12.02-001-050.02)

Zonderland, J. (2011) *Financiële consequenties van staartbijten bij varkens*. Rapport 543. 2011

8. Bijlage

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
1	Vleeskuikens	<p>Slechte strooiselkwaliteit wordt gezien als de belangrijkste oorzaak voor het ontstaan van voetzollaesies (Gunnink, 2010; Leenstra, 2011; De Jong, 2010). 38,4% van de vleeskuikens heeft hierdoor ernstige voetzollaesies. De huid is hierbij ernstig aangetast tot in de diepere huidlagen en er is sprake van onderhuidse ontstekingen. 26,1% heeft daarnaast last van milde voetzollaesies. Voetzollaesies zijn pijnlijk en er is zonder twijfel een verminderd welzijn. (De Jong et al., 2012)</p> <p>Bovendien heeft 20% van de vleeskuikens ook brandwonden op de hakken en 6,5% brandblaren op de borst. (De Jong, 2011b) Verwondingen aan de voeten, hakken en borst ontstaan doordat vleeskuikens hun hele leven in strooisel staan dat bevuild is met hun eigen poep. De ammoniak in deze poep tast de huid in ernstige mate aan.</p>	<p>Bij 64,5% van de vleeskuikens is sprake van verwondingen aan de voetzolen, hakken en borst die veroorzaakt worden door slechte strooiselkwaliteit.</p> <p><i>Artikel 3 j. bijlage I punt 3 Richtlijn 2007/43/EG</i></p> <p>Alle vleeskuikens moeten permanent toegang hebben tot droog en los strooisel op de vloer.</p>	38,4%	64,5%	171.721.273	288.438.075

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
2	Vleeskuikens	<p>Vleeskuikens die ziek of gewond zijn worden in de regel niet op passende wijze verzorgd, bijvoorbeeld door ze af te zonderen van de groep en zo nodig een dierenarts in te schakelen. Voor vleeskuikens met ernstige verwondingen aan de voetzolen (38,4%), hakken en borst zou passende verzorging o.a. inhouden dat kippen direct op droog en schoon strooisel gehouden worden en er een dierenarts ingeschakeld wordt wanneer de toestand van de kip niet verbetert. Minister Kamp heeft bevestigd dat aan deze vereiste vrijwel nooit voldaan wordt, vanwege het grote aantal dieren in de stallen (Kamerbrief, 2012b).</p> <p>Het blijkt dat de gemiddelde voetzoolscore significant verbetert wanneer kuikens 14 dagen op schoon en droog strooisel zitten. 30% van de voetzoolaandoeningen geneest zelfs geheel. (Gunnink, 2010) Ook door betere ventilatie, een hoger ruw vezelgehalte in het voer (drogere mest) en het strooien van graan (zodat de kuikens het strooisel droog houden) houdt een veehouder het strooisel droger (Bestman, 2009).</p>	<p>Vleeskuikens met ernstige verwondingen aan de voetzolen, hakken en borst (38,4%) worden in de praktijk - in de overvolle stallen - aan hun lot overgelaten. De dieren worden niet afgezonderd of verzorgd door de veehouder. Behandeling door een dierenarts vindt - vanwege hoge kosten - zelden of nooit plaats.</p> <p><i>Primair: Artikel 3 j. bijlage I punt 9 Richtlijn 2007/43/EG</i> Vleeskuikens die zwaar gewond zijn of duidelijk blijken van een gezondheidsstoornis, bijvoorbeeld doordat zij moeilijk lopen, aan een ernstige vorm van ascites lijden of zwaar misvormd zijn en daar waarschijnlijk onder lijden, moeten een passende behandeling krijgen of onmiddellijk worden gedood. Telkens als dat nodig is, moet contact worden opgenomen met een dierenarts.</p> <p><i>Subsidiar: Artikel 4 lid 3 Besluit welzijn productiedieren</i> Een dier dat ziek of gewond lijkt, wordt onmiddellijk op passende wijze verzorgd. Wanneer die zorg geen verbetering in de toestand van het dier brengt, wordt zo spoedig mogelijk een dierenarts geraadpleegd.</p> <p><i>Meer subsidiar: Artikel 5 lid 2 Besluit welzijn productiedieren</i> Een ziek of gewond dier wordt zo nodig afgezonderd in een passend onderkomen. Het onderkomen bestaat zo nodig uit droog strooisel.</p> <p><i>Meer meer subsidiar: Artikel 37 Gezondheids- en welzijnswet voor dieren</i> Het is de houder van een dier verboden aan een dier de nodige verzorging te onthouden.</p>	38,4%	38,4%	171.721.273	171.721.273

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
3	Vleeskuikens	In de tweede helft van de 20ste eeuw is de groeisnelheid van vleeskuikens - door genetische selectie - verviervoudigd. (EFSA, 2010) Door de selectie op snelle groei hebben vleeskuikens misvormde lichamen en botafwijkingen. Deze afwijkingen veroorzaken pijn en moeite bij lopen. (Leenstra et al, 2011) Van de vleeskuikens loopt 49% zeer moeizaam en 8% van de vleeskuikens loopt helemaal niet meer, of kan nog amper lopen. (Kamerbrief, 2012a) De selectie op snelle groei bij vleeskuikens veroorzaakt ernstige gezondheidsproblemen waaronder pijnlijke botafwijkingen, kreupelheid, vocht in de buikholte (ascites), huidontstekingen en het plotseling doodvallen van dieren. (EFSA, 2010) 10%-30% van de vleeskuikens heeft pijnlijke bot- en gewrichts afwijkingen/ontstekingen door de snelle groei. (Blokhus, 2008) Trager groeiende kippen hebben minder gedrags- en gezondheidsproblemen. (De Jong, 2011b)	De gezondheid en het welzijn van de vleeskuikens wordt geschaad door selectie op snelle groei. De snelle groei veroorzaakt lijden en letsel en beperkt de dieren ernstig in hun beweging. <i>Primair: Artikel 4 j. Bijlage punt 21 EU Richtlijn 98/58/EG.</i> Een dier mag alleen voor landbouwdoeleinden worden gehouden als op basis van het genotype of fenotype redelijkerwijs kan worden aangenomen dat de gezondheid en het welzijn van het dier daardoor niet worden geschaad. <i>Subsidiair: Artikel 4 j. Bijlage punt 7 EU Richtlijn 98/58/EG.</i> De bewegingsvrijheid die past bij het dier, met inachtneming van de soorten overeenkomstig de bestaande ervaring en de wetenschappelijke kennis, mag niet op zodanige wijze worden beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht.	57%	57%	254.898.764	254.898.764
4	Vleeskuikens	De volgens de Europese welzijnsrichtlijn en Vleeskuikenbesluit 2010 per 1 februari 2011 toegestane bezettingsgraden (39 resp. 42 kg/m ²) zijn te hoog om een normaal gedrags- en rustpatroon toe te staan (Leenstra et al, 2011). Onderzoek naar gedrags- en pootproblemen wijst uit dat de bezettingsdichtheid maximaal 25 kg per vierkante meter moet bedragen om ernstige welzijnsproblemen te vermijden, en dat boven de 30 kg per vierkante meter een scherpe toename ontstaat van ernstige problemen, zelfs bij goede controlesystemen. (European Commission, 2005)	De bewegingsvrijheid van de vleeskuikens worden op zodanige wijze beperkt dat ernstige welzijnsproblemen ontstaan waardoor ze onnodig lijden. <i>Artikel 4 j. Bijlage punt 7 EU Richtlijn 98/58/EG.</i> De bewegingsvrijheid die past bij het dier, met inachtneming van de soorten overeenkomstig de bestaande ervaring en de wetenschappelijke kennis, mag niet op zodanige wijze worden beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht.	100%	100%	447.190.814	447.190.814

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
5	Vleeskuikens	Door een slecht klimaat ondervindt 80-100% van de vleeskuikens irritatie aan de ogen en de luchtwegen. (Leenstra et al, 2011) Een slecht stalklimaat wordt veroorzaakt door onjuiste ventilatie, tocht, hoge concentraties ammoniak, stof en pathogenen. De fijnstofconcentraties in de lucht liggen in pluimveestallen 10 tot 200 maal hoger dan in de buitenlucht. (Aarnink, 2008) Hoge stofconcentraties hebben een negatief effect op de groeisnelheid en gaan samen met hogere uitval. (Al Homidan, 2003) Bij ammoniakconcentraties vanaf 20 ppm ontstaat al schade aan de luchtwegen, met name in combinatie met stof. Als stof met daaraan verbonden ziekteverwekkers en vuil ingeademd wordt, wordt dat normaliter door trilhaartjes afgevoerd. Ammoniak tast de trilhaartjes aan, waardoor het stof in de longen blijft zitten. In keuzeproeven tonen kippen een voorkeur voor een omgeving met lage ammoniakconcentratie. Boven een concentratie van 25 ppm, maakt het de kippen echter niet meer uit, dan vinden ze het per definitie onaangenaam. (Bestman, 2002)	Het stalklimaat veroorzaakt irritatie aan de ogen en luchtwegen van vleeskuikens. <i>Artikel 4 j. Bijlage punt 10 EU Richtlijn 98/58/EG.</i> De luchtcirculatie, het stofgehalte van de lucht, de temperatuur, de relatieve luchtvochtigheid en de gasconcentraties in de omgeving van het dier zijn niet schadelijk voor het dier.	80%	100%	357.752.651	447.190.814
6	Vleeskuikens	Het gebruik van het giftige middel formaline als ontsmettingsmiddel in de broederij zorgt voor ernstig leed bij pasgeboren vleeskuikens. 60 tot 80% van de kuikens heeft last van geirriteerde ogen en luchtwegen (Leenstra et al, 2011). Het gebruik van formaline levert daarnaast gezondheidsrisico's op voor het personeel en is mogelijk zelfs kankerverwekkend (GD, 2013). Een oplossing kan worden gevonden in het gebruiken van andere ontsmettingsmiddelen, zeker aangezien de ontsmettende waarde van formaline twijfelachtig is (Leenstra, 2011). Uit een vergelijkend onderzoek bleek dat het gebruik van formaline geen enkel effect had op het aantal infectueuze besmettingen (Lourens et al, 2011).	Het gebruik van formaline zorgt voor gezondheidsproblemen aan de ogen en luchtwegen van vleeskuikens. <i>Artikel 4 j. Bijlage punt 10 EU Richtlijn 98/58/EG.</i> De luchtcirculatie, het stofgehalte van de lucht, de temperatuur, de relatieve luchtvochtigheid en de gasconcentraties in de omgeving van het dier zijn niet schadelijk voor het dier.	60%	80%	268.314.488	357.752.651

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
7	Vleeskuikens	Anno 2014 wordt gemiddeld nog steeds 50% van de kippen 'verdoofd' met het elektrische waterbad, ondanks de belofte dat het waterbad per 1 januari 2011 uitgefaseerd zou worden. Bovendien zetten slachterijen de stroom vaak lager dan wettelijk is vereist om vleeschade te voorkomen (Kijlstra, 2008). Door gebrek aan goede meetapparatuur kan dit echter niet worden gecontroleerd. Zelfs wanneer de vereiste amperages worden nageleefd is 10-50% van de kippen niet of onvoldoende verdoofd. De stroom wordt namelijk niet goed verdeeld waardoor een deel van de kippen te weinig stroom krijgt. Een ander deel van de kippen mist het waterbad helemaal omdat zij de kop optrekken. Wanneer een kip niet (goed) verdoofd is, zal deze extreme pijn en stress ervaren. De kippen zullen alleen geïmmobiliseerd zijn, of extreem spartelen. In dit laatste geval bemoeilijkt dit het doden (door het aansnijden met een mes), waardoor kippen zelfs levend "geplukt" worden in een gloeiendheet bad of verdrinken. In zijn algemeenheid kan gasverdooving een belangrijke vooruitgang betekenen wat betreft dierenwelzijn en arbeidsomstandigheden (Morgenstern, 2009)	<p>Bij het elektrisch verdoven van vleeskuikens wordt ernstig leed veroorzaakt doordat een deel van de dieren niet, of niet goed verdoofd wordt.</p> <p><i>Primair: Artikel 3 Besluit doden van dieren</i></p> <p>Bij het verplaatsen, onderbrengen, fixeren, bedwelmen, slachten of doden wordt de dieren elke vermijdbare opwinding of pijn, elk vermijdbaar lijden of vermijdbare verwondingen of kneuzingen bespaard.</p> <p><i>Primair: Artikel 3 lid 1. Verordening (EG) Nr. 1099/2009</i></p> <p>Bij het doden van dieren en daarmee verband houdende activiteiten wordt ervoor gezorgd dat de dieren elke vermijdbare vorm van pijn, spanning of lijden wordt bespaard.</p>	10%	50%	26.028.120	130.140.600

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
8	Vleeskuikens	Bij elektrische verdoving (50% van de vleeskuikens) worden de dieren levend en bij bewustzijn met de poten aan slachthaken gehangen. Volgens diverse experts is het ophangen aan slachthaken van levend pluimvee onacceptabel (Fernandez, 2004). Het ondersteboven ophangen veroorzaakt ernstige pijn, angst en verwondingen (FAWC, 2009). 90% van de kippen gaat tijdens het boeien fladderen door de druk op de poten (EFSA, 2004). Bij de gasbedwelmings is het fixeren van vleeskuikens niet nodig. Ook kan een borstondersteuning bij het ophangen ongerief verminderen. In zijn algemeenheid kan gasverdoving een belangrijke vooruitgang betekenen wat betreft dierenwelzijn en arbeidsomstandigheden (Morgenstern, 2009).	Het ophangen van vleeskuikens aan slachthaken veroorzaakt pijn, stress en verwondingen. <i>Artikel 3 Besluit doden van dieren</i> Bij het verplaatsen, onderbrengen, fixeren, slachten of doden wordt de dieren elke vermijdbare opwinding of pijn, elk vermijdbaar lijden of vermijdbare verwondingen of kneuzingen bespaard.	100%	100%	260.281.200	260.281.200
9	Vleeskuikens	Kuikens worden geboren in warme broedmachines, waar ze pas worden uitgehaald als het merendeel van de eieren is uitgekomen. Kuikens die vroeger worden geboren dan het moment van leeghalen kunnen hierdoor meerdere dagen zonder water en voedsel zitten (WUR, 2011). Kuikens die op het moment van leeghalen nog niet zijn uitgekomen worden afgevoerd en samen met de eierschalen vermalen. De kuikens die het wél hebben gehaald krijgen op zijn vroegst pas water en voer nadat ze naar de stal zijn getransporteerd, waardoor sommige kuikens tussen de 1 en 3 dagen honger en dorst lijden (Van de Ven, 2009). Naar schatting sterft hierdoor ongeveer 1% van de kuikens aan een verlaagde weerstand, verstoorde temperatuurhuishouding of gemankeerde darmontwikkeling. Hoeveel andere kuikens nog meer hongerlijden, maar niet sterven, is onbekend.	Kuikens die vroeg uit het ei komen zitten 1-3 dagen zonder water en voedsel. Een deel van de kuikens raakt verzwakt en sterft. <i>Primair: Artikel 4 lid 4 Besluit welzijn productiedieren.</i> Een dier krijgt een toereikende hoeveelheid gezond en voor de soort en de leeftijd geschikt voeder zodat het in goede gezondheid blijft en aan zijn voedingsbehoeften wordt voldaan. <i>Meer subsidiair: Artikel 5 Lid 8 Besluit welzijn productiedieren</i> Een dier heeft toegang tot een toereikende hoeveelheid schoon water of kan op een andere wijze aan zijn behoefte aan water voldoen. <i>Meer subsidiair: Artikel 37 Gezondheids- en welzijnswet voor dieren</i> Het is de houder van een dier verboden aan een dier de nodige verzorging te onthouden.	1%	1%	5.000.000	5.000.000

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
10	Vleeskuikens	Het drinkwater van pluimvee is vaak van onvoldoende kwaliteit. Uit onderzoek van de Gezondheidsdienst voor Dieren (GD) blijkt dat 22,4% van de drinkwatermonsters <u>niet</u> geschikt is als drinkwater voor pluimvee, nog eens 12,1% van de monsters werd beoordeeld als "minder geschikt" (Counotte, 2013). Een andere steekproef meldde dat maar liefst 40% niet aan de GD-normen voldeed, en bij hantering van een iets zwaardere norm zelfs 75% (InnovatieNetwerk, 2013). Met regelmaat kunnen gezondheidsproblemen bij koppels pluimvee verklaard worden door onvoldoende drinkwaterhygiëne. (Counotte, 2013)	<p>Het drinkwater van vleeskuikens is van onvoldoende kwaliteit en kan gezondheidsproblemen veroorzaken.</p> <p><i>Primair: Artikel 5 Lid 8 Besluit welzijn productiedieren</i></p> <p>Een dier heeft toegang tot een toereikende hoeveelheid schoon water of kan op een andere wijze aan zijn behoefte aan water voldoen.</p> <p><i>Subsidiair: Artikel 4 Lid 5 Besluit welzijn productiedieren</i></p> <p>Het toegediende voeder en drinken alsmede de wijze van toediening brengen het dier geen onnodig lijden of letsel toe.</p> <p><i>Meer subsidiair: Artikel 37 Gezondheids- en welzijnswet voor dieren</i></p> <p>Het is de houder van een dier verboden aan een dier de nodige verzorging te onthouden.</p>	22%	75%	100.170.742	335.393.111
11	Vleeskuikens	In één vleeskuikenstal worden (tien)duizenden vleeskuikens gehouden. Doordat bedrijven steeds groter worden, neemt het risico op het ontbreken van de zorg voor individuele dieren toe. Met name zieke en zwakke dieren kunnen dan te lang blijven zitten zonder de juiste zorg/behandeling. Controles worden ook bemoeilijkt door het houden van pluimvee in grote groepen in niet-kooisystemen (Leenstra et al, 2011). Het tweemaal daags inspecteren van alle vleeskuikens is (meer dan) een dagtaak en gebeurt daarom niet.	<p>Niet alle vleeskuikens worden tweemaal per dag geïnspecteerd op dierenwelzijn en gezondheid.</p> <p><i>Artikel 4 Vleeskuikenbesluit j. Bijlage 1 punt 8 van de EU richtlijn 2007/43/EG.</i> Alle vleeskuikens die in het pluimveebedrijf worden gehouden, moeten ten minste tweemaal per dag worden geïnspecteerd. Er moet in het bijzonder worden gelet op tekenen die duiden op een verlaagd niveau van dierwelzijn en/of diergezondheid.</p>	95%	99%	424.831.273	442.718.906

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
12	Vleeskuiken-ouderdieren	Door intensieve selectie van vleeskuikenouderdieren op groei (hun nakomelingen, de vleeskuikens, moeten immers snel groeien), hebben deze dieren een grote eetlust. De vleeskuikenouderdieren krijgen echter veel minder eten en drinken dan waar ze behoefte aan hebben. Het aangeboden voer ligt 67-75% lager dan wat de dieren zouden willen eten (Ellen et al., 2012). De dieren hebben daardoor chronische stress en hongergevoel en ontwikkelen hierdoor stereotiep pikgedrag. Door gebruik te maken van kleinere rassen en genetische selectie van ouderdieren kan het hongergevoel worden weggenomen. (Leenstra et al, 2011)	<p>Vleeskuikenouderdieren krijgen zeer beperkt te eten waardoor zij honger lijden, abnormaal gedrag vertonen en chronische stress hebben. Er wordt niet/nauwelijks gebruik gemaakt van oplossingsrichtlijnen.</p> <p><i>Primair: Artikel 4 lid 4 Besluit welzijn productiedieren.</i> Een dier krijgt een toereikende hoeveelheid gezond en voor de soort en de leeftijd geschikt voeder zodat het in goede gezondheid blijft en aan zijn voedingsbehoeften wordt voldaan.</p> <p><i>Subsidiar: Artikel 4 Lid 5 Besluit welzijn productiedieren.</i> Het toegediende voeder en drinken alsmede de wijze van toediening brengen het dier geen onnodig lijden of letsel toe.</p> <p><i>Primair: Artikel 4 j. Bijlage punt 21 EU Richtlijn 98/58/EG.</i> Een dier mag alleen voor landbouwdoeleinden worden gehouden als op basis van het genotype of fenotype redelijkerwijs kan worden aangenomen dat de gezondheid en het welzijn van het dier daardoor niet worden geschaad.</p>	100%	100%	7.375.144	7.375.144
13	Vleeskuiken-ouderdieren	Een wilde kip (Bankiva hoen) brengt 50% van haar dag door met eten zoeken en eten. Een vleeskuikenouderdier besteed op één dag minder dan 1% van haar tijd door aan eten en eten zoeken. (Bestman, 2009)	<p>Het voerregime past niet bij de fysiologische behoefte van het vleeskuikenouderdier.</p> <p><i>Artikel 4 Lid 6 Besluit welzijn productiedieren.</i> Een dier krijgt voeder met tussenpozen die bij zijn fysiologische behoeften passen.</p>	100%	100%	7.375.144	7.375.144

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
14	Vleeskuiken-ouderdieren	Het paringsgedrag bij vleeskuikenouderdieren veroorzaakt pijn, chronische stress en ernstige verwondingen bij de hennen. De hanen vertonen namelijk geen baltsgedrag waardoor de hennen trachten te vluchten. Door de bezetting te verlagen, de hanen en hennen gezamenlijk op te laten groeien, of de hanen en hennen een deel van de dag te scheiden zijn (mogelijke) oplossingen. (Leenstra et al, 2011)	Het ruwe paringsgedrag veroorzaakt ernstige wonden, letsel en chronische stress bij de hennen. <i>Artikel 4 j. Bijlage punt 20 EU Richtlijn 98/58/EG.</i> Er mogen geen natuurlijke of kunstmatige fokmethoden worden toegepast die de betrokken dieren pijn of letsel toebrengen of kunnen toebrengen. Dit voorschrift sluit niet bepaalde handelingen uit die een uiterst gering of kortstondig lijden of letsel kunnen berokkenen, of een ingreep kunnen vergen die vermoedelijk geen letsel veroorzaakt, indien zulks volgens de nationale voorschriften is toegestaan.	90%	90%	6.637.630	6.637.630
15	Vleeskuiken-ouderdieren	Het drinkwater van pluimvee is vaak van onvoldoende kwaliteit. Uit onderzoek van de Gezondheidsdienst voor Dieren (GD) blijkt dat 22,4% van de drinkwatermonsters <u>niet</u> geschikt is als drinkwater voor pluimvee, nog eens 12,1% van de monsters werd beoordeeld als "minder geschikt". Met regelmaat kunnen gezondheidsproblemen bij koppels pluimvee verklaard worden door onvoldoende drinkwaterhygiëne. (Counotte, 2013)	Het drinkwater van vleeskuikenouderdieren is van onvoldoende kwaliteit en kan gezondheidsproblemen veroorzaken. <i>Primair: Artikel 5 Lid 8 Besluit welzijn productiedieren</i> Een dier heeft toegang tot een toereikende hoeveelheid schoon water of kan op een andere wijze aan zijn behoefte aan water voldoen. <i>Subidiair: Artikel 4 Lid 5 Besluit welzijn productiedieren</i> Het toegediende voeder en drinken alsmede de wijze van toediening brengen het dier geen onnodig lijden of letsel toe. <i>Meer subsidiair: Artikel 37 Gezondheids- en welzijnswet voor dieren</i> Het is de houder van een dier verboden aan een dier de nodige verzorging te onthouden.	22%	35%	1.652.032	2.544.425
16	Legkippen	Circa 17% van de legkippen leeft in verrijkte kooien of koloniehuisvesting (PVE, 2013). Deze kooien zijn nauwelijks beter dan de reguliere legbatterij-kooien. De kippen kunnen in deze systemen belangrijke natuurlijke gedragingen onvoldoende uitvoeren zoals het bewegings-, exploratie-, en foeragegedrag en stofbadgedrag (Leenstra et al., 2011; RDA, 2006a).	Het huisvesten van legkippen in kooien beperkt de dieren in belangrijke natuurlijke gedragingen. <i>Artikel 4 j. Bijlage punt 7 EU Richtlijn 98/58/EG.</i> De bewegingsvrijheid die past bij het dier, met inachtneming van de soorten overeenkomstig de bestaande ervaringen de wetenschappelijke kennis, mag niet op zodanige wijze worden beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht.	17%	17%	7.617.753	7.617.753

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
17	Legkippen	Het drinkwater van pluimvee is vaak van onvoldoende kwaliteit. Uit onderzoek van de Gezondheidsdienst voor Dieren (GD) blijkt dat 22,4% van de drinkwatermonsters <u>niet</u> geschikt is als drinkwater voor pluimvee, nog eens 12,1% van de monsters werd beoordeeld als "minder geschikt". Met regelmaat kunnen gezondheidsproblemen bij koppels pluimvee verklaard worden door onvoldoende drinkwaterhygiëne. (Counotte, 2013)	Het drinkwater van legkippen is van onvoldoende kwaliteit en kan gezondheidsproblemen veroorzaken. <i>Primair: Artikel 5 Lid 8 Besluit welzijn productiedieren</i> Een dier heeft toegang tot een toereikende hoeveelheid schoon water of kan op een andere wijze aan zijn behoefte aan water voldoen. <i>Subsidiair: Artikel 4 Lid 5 Besluit welzijn productiedieren</i> Het toegediende voeder en drinken alsmede de wijze van toediening brengen het dier geen onnodig lijden of letsel toe. <i>Meer subsidiair: Artikel 37 Gezondheids- en welzijnswet voor dieren</i> Het is de houder van een dier verboden aan een dier de nodige verzorging te onthouden.	22%	35%	10.037.510	15.459.557
18	Legkippen	In één stal worden al gauw duizenden legkippen gehuisvest. Door het steeds groter worden van bedrijven neemt het risico op het ontbreken van de zorg voor individuele dieren toe. Met name zieke en zwakke dieren kunnen dan te lang blijven zitten zonder de juiste zorg/behandeling. Controles worden ook bemoeilijkt door het houden van pluimvee in grote groepen in niet-kooisystemen (Leenstra et al, 2011). Veehouders laten in veel gevallen het doden niet uitvoeren door een dierenarts vanwege de kosten die daaraan verbonden zijn (Hindle, 2010).	Zieke en gewonden legkippen worden vaak niet verzorgd. Regelmatig worden legkippen aan hun lot overgelaten of soms door de veehouder zelf gedood. <i>Primair: Artikel 4 lid 3 Besluit welzijn productiedieren</i> Een dier dat ziek of gewond lijkt, wordt onmiddellijk op passende wijze verzorgd. Wanneer die zorg geen verbetering in de toestand van het dier brengt, wordt zo spoedig mogelijk een dierenarts geraadpleegd. <i>Subsidiair: Artikel 37 Gezondheids- en welzijnswet voor dieren</i> Het is de houder van een dier verboden aan een dier de nodige verzorging te onthouden.	2%	8%	896.206	3.540.015
19	Legkippen	Een houder dient zijn legkippen tenminste eenmaal per dag te inspecteren. Controles worden bemoeilijkt door het houden van pluimvee in grote groepen in niet-kooisystemen (Leenstra et al, 2011). In een reguliere legkippenstal worden (tien)duizenden kippen gehouden. Een adequate inspectie van alle kippen is (meer dan) een dagtaak en gebeurt daarom niet.	In stallen met duizenden legkippen wordt niet iedere legkip eenmaal door de houder geïnspecteerd. <i>Artikel 8 lid 1 Legkippenbesluit 2003</i> De legkippen worden ten minste eenmaal per dag door de houder geïnspecteerd.	95%	99%	42.569.795	44.362.208

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
20	Legkippen	Anno 2014 wordt gemiddeld nog steeds 50% van de kippen 'verdoofd' met het elektrische waterbad, ondanks de belofte dat het waterbad per 1 januari 2011 uitgefaseerd zou worden. Bovendien zetten slachterijen de stroom vaak lager dan wettelijk is vereist om vleeschade te voorkomen (Kijlstra, 2008). Door gebrek aan goede meetapparatuur kan dit echter niet worden gecontroleerd. Zelfs wanneer de vereiste amperages worden nageleefd is 10-50% van de kippen niet of onvoldoende verdoofd. De stroom wordt namelijk niet goed verdeeld waardoor een deel van de kippen te weinig stroom krijgt. Een ander deel van de kippen mist het waterbad helemaal omdat zij de kop optrekken. Wanneer een kip niet (goed) verdoofd is, zal deze extreme pijn en stress ervaren. De kippen zullen alleen geïmmobiliseerd zijn, of extreem spartelen. In dit laatste geval bemoeilijkt dit het doden (door het aansnijden met een mes), waardoor kippen zelfs levend "geplukt" worden in een gloeiendheet bad of verdrinken. In zijn algemeenheid kan gasverdooving een belangrijke vooruitgang betekenen wat betreft dierenwelzijn en arbeidsomstandigheden (Morgenstern, 2009)	Bij het elektrisch bedwelmen van legkippen wordt ernstig leed veroorzaakt doordat een deel van de dieren niet, of niet goed verdoofd wordt. <i>Primair: Artikel 3 Besluit doden van dieren</i> Bij het verplaatsen, onderbrengen, fixeren, bedwelmen, slachten of doden wordt de dieren elke vermijdbare opwinding of pijn, elk vermijdbaar lijden of vermijdbare verwondingen of kneuzingen bespaard. <i>Primair: Artikel 3 lid 1. Verordening (EG) Nr. 1099/2009</i> Bij het doden van dieren en daarmee verband houdende activiteiten wordt ervoor gezorgd dat de dieren elke vermijdbare vorm van pijn, spanning of lijden wordt bespaard.	10%	50%	749.180	3.745.900
21	Legkippen	Bij elektrische verdooving (circa 50% van de kippen) worden de dieren levend en bij bewustzijn met de poten aan slachthaken gehangen. Volgens diverse experts is het ophangen aan slachthaken van levend pluimvee onacceptabel (Fernandez, 2004). Het ondersteboven ophangen veroorzaakt ernstige pijn, angst en verwondingen (FAWC, 2009). 90% Van de kippen gaat tijdens het boeien fladderen door de druk op de poten (EFSA, 2004). Bij de gasbedwelming is het fixeren van legkippen niet nodig. Ook kan een borstondersteuning bij het ophangen ongerief verminderen.	Het ophangen van legkippen aan slachthaken veroorzaakt ernstige pijn, stress en verwondingen. <i>Artikel 3 Besluit doden van dieren</i> Bij het verplaatsen, onderbrengen, fixeren, slachten of doden wordt de dieren elke vermijdbare opwinding of pijn, elk vermijdbaar lijden of vermijdbare verwondingen of kneuzingen bespaard.	100%	100%	7.491.800	7.491.800

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
22	Vleeskalkoen en	Het drinkwater van pluimvee is vaak van onvoldoende kwaliteit. Uit onderzoek van de Gezondheidsdienst voor Dieren (GD) blijkt dat 22,4% van de drinkwatermonsters niet geschikt is als drinkwater voor pluimvee, nog eens 12,1% van de monsters werd beoordeeld als "minder geschikt" (Counotte, 2013). Een andere steekproef meldde dat maar liefst 40% niet aan de GD-normen voldeed, en bij hantering van een iets zwaardere norm zelfs 75% (InnovatieNetwerk, 2013). Met regelmaat kunnen gezondheidsproblemen bij koppels pluimvee verklaard worden door onvoldoende drinkwaterhygiëne. (Counotte, 2013)	<p>Het drinkwater van vleeskalkoenen is van onvoldoende kwaliteit en kan gezondheidsproblemen veroorzaken.</p> <p><i>Primair: Artikel 5 Lid 8 Besluit welzijn productiedieren</i> Een dier heeft toegang tot een toereikende hoeveelheid schoon water of kan op een andere wijze aan zijn behoefte aan water voldoen.</p> <p><i>Subsidiair: Artikel 4 Lid 5 Besluit welzijn productiedieren</i> Het toegediende voeder en drinken alsmede de wijze van toediening brengen het dier geen onnodig lijden of letsel toe.</p> <p><i>Meer subsidiair: Artikel 37 Gezondheids- en welzijnswet voor dieren</i> Het is de houder van een dier verboden aan een dier de nodige verzorging te onthouden.</p>	22%	75%	504.164	1.688.050
23	Vlees-kalkoenen	Kalkoenen zijn gevoelig voor ademhalingsproblemen als gevolg van een slecht stalklimaat, meestal door ontoereikende ventilatie (Leenstra, 2009). Circa 25% van de populatie ondervindt hiervan chronisch ongerief (Leenstra, 2009).	<p>Het stalklimaat veroorzaakt ademhalingsproblemen bij kalkoenen.</p> <p><i>Primair: Artikel 5 Lid 5 Besluit welzijn productiedieren.</i> De luchtcirculatie, het stofgehalte van de lucht, de temperatuur, de relatieve luchtvochtigheid en de gasconcentraties moeten binnen zodanige grenzen worden gehouden dat zij niet schadelijk zijn voor de dieren.</p> <p><i>Subsidiair: Artikel 37 Gezondheids- en welzijnswet voor dieren</i> Het is de houder van een dier verboden aan een dier de nodige verzorging te onthouden.</p>	25%	25%	562.683	562.683

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
24	Vlees-kalkoenen	Kalkoenen die ziek of gewond zijn, worden vaak niet op passende wijze verzorgd. Zo heeft 25% van de kalkoenen last van borstpukkels en pootlaesies (verwondingen/beschadigingen) veroorzaakt door slechte strooiselkwaliteit. Deze verwondingen veroorzaken ernstig en chronisch ongerief. (Leenstra, 2009) Een passende verzorging zou o.a. inhouden ze af te zonderen en op droog strooisel te plaatsen. Minister Kamp heeft bevestigd dat dit zelden gebeurt (Kamerbrief, 2012b).	<p>Kalkoenen met verwondingen aan de poten en borst worden niet op passende wijze verzorgd door de veehouder.</p> <p><i>Primair: Artikel 3 lid 2 Verordening welzijnsnormen vleeskalkoenen 2003</i></p> <p>Klinisch zieke dieren worden afgescheiden van klinisch gezonde dieren. In de afgescheiden ruimte dienen de dieren de beschikking te hebben over voldoende voer- en watervoorzieningen en moet per dier meer ruimte beschikbaar zijn dan in de normale stalruimte</p> <p><i>Subsidiar: Artikel 4 lid 3 Besluit welzijn productiedieren</i></p> <p>Een dier dat ziek of gewond lijkt, wordt onmiddellijk op passende wijze verzorgd. Wanneer die zorg geen verbetering in de toestand van het dier brengt, wordt zo spoedig mogelijk een dierenarts geraadpleegd.</p> <p><i>Meer subsidiar: Artikel 5 lid 2 Besluit welzijn productiedieren</i></p> <p>Een ziek of gewond dier wordt zo nodig afgezonderd in een passend onderkomen. Het onderkomen bestaat zo nodig uit droog strooisel.</p> <p><i>Meer meer subsidiar: Artikel 37 Gezondheids- en welzijnswet voor dieren</i></p> <p>Het is de houder van een dier verboden aan een dier de nodige verzorging te onthouden.</p>	25%	25%	562.683	562.683
25	Vlees-kalkoenen	In één vleeskalkoenenstal worden (tien)duizenden kalkoenen gehouden. Doordat bedrijven steeds groter worden, neemt het risico op het ontbreken van de zorg voor individuele dieren toe. Met name zieke en zwakke dieren kunnen dan te lang blijven zitten zonder de juiste zorg/behandeling. Controles worden ook bemoeilijkt door het houden van pluimvee in grote groepen in niet-kooisystemen (Leenstra et al, 2011). Het tweemaal daags inspecteren van de vleeskalkoenen is (meer dan) een dagtaak en gebeurt daarom niet.	<p>In reguliere kalkoerstallen wordt niet van iedere kalkoen de gezondheid gecontroleerd.</p> <p><i>Artikel 3 lid 1 Verordening welzijnsnormen vleeskalkoenen 2003</i></p> <p>De pluimveehouder dient tenminste twee keer per etmaal de gezondheid van de dieren, het goed functioneren van voer- water en alarmvoorzieningen, het stalklimaat en de kwaliteit van het strooisel te controleren.</p>	95%	99%	2.138.197	2.228.226

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
26	Vlees-kalkoenen	Een kwart van de kalkoenen heeft last van borstpukkels en pootlaesies (verwondingen/beschadigingen) dat wordt veroorzaakt door slecht strooiselkwaliteit. Door een lagere bezetting te hanteren, het strooisel rul te houden en regelmatig te frezen en bij te strooien - zouden deze problemen beheerst kunnen worden. (Leenstra, 2009) Het is gebleken dat kalkoenen met de beschikking over een uitloop op alle leeftijden minder borstblaren en borstpukkels hadden dan kalkoenen zonder uitloop. (Leenstra, 2009)	Het strooisel in de stallen van vleeskalkoenen is niet droog en rul. <i>Artikel 7 lid 2 Verordening welzijnsnormen vleeskalkoenen 2003</i> Het strooisel in de stal moet droog en rul zijn en mag geen verontreiniging bevatten. De strooisellaag dient zodanig dik te zijn dat de dieren stofbadgedrag goed kunnen vertonen, uitwerpselen goed worden geabsorbeerd en de stalvloer in voldoende mate wordt geïsoleerd.	25%	25%	562.683	562.683
27	Vlees-kalkoenen	Hoewel de kalkoen een alleseter is, krijgt het in de praktijk een uniform en onbeperkt rantsoen en zijn ze snel klaar met eten. Hierdoor wordt onvoldoende tegemoet gekomen aan de behoefte tot voedselzoeken (foerageren). (Leenstra, 2009) Door een meer gevarieerd voer aan te bieden, zoals bijvoorbeeld losse tarwe, kan het voedselzoekgedrag worden gestimuleerd. Bijvoeren van hele tarwe lijkt positief te werken (Bennett and Classen, 2003). Het eenzijdige dieet bij kalkoenen beperkt de kalkoenen in hun voedselzoekgedrag en werkt verenpikken in de hand. (Leenstra, 2009)	Het voer stimuleert onvoldoende tot voedselzoeken waardoor er niet voldaan wordt aan de fysiologische behoeften van het dier. Bovendien werkt het verenpikken in de hand waardoor lijden en letsel ontstaan. <i>Primair: Artikel 4 Lid 6 Besluit welzijn productiedieren.</i> Een dier krijgt voeder met tussenpozen die bij zijn fysiologische behoeften passen. <i>Subsidiar: Artikel 4 Lid 5 Besluit welzijn productiedieren</i> Het toegediende voeder en drinken alsmede de wijze van toediening brengen het dier geen onnodig lijden of letsel toe.	100%	100%	2.250.733	2.250.733
28	Vlees-kalkoenen	In het fokbeleid van vleeskalkoenen wordt hoofdzakelijk geselecteerd op groeisnelheid, percentage borstvlies en beenwerk. De genetische selectie op productiekenmerken gaat gepaard met aandoeningen aan het bewegingsapparaat die pijnlijk zijn (<10%) en hart- en circulatieproblemen (<10%). Het ongerief is chronisch en ernstig. (Leenstra, 2009)	Door de selectie op productiekenmerken worden de gezondheid, het welzijn en de bewegingsvrijheid van de kalkoen ernstig geschaad. <i>Primair: Artikel 4 j. Bijlage punt 21 EU Richtlijn 98/58/EG.</i> Een dier mag alleen voor landbouwdoeleinden worden gehouden als op basis van het genotype of fenotype redelijkerwijs kan worden aangenomen dat de gezondheid en het welzijn van het dier daardoor niet worden geschaad. <i>Subsidiar: Artikel 4 j. Bijlage punt 7 EU Richtlijn 98/58/EG.</i> De bewegingsvrijheid die past bij het dier, met inachtneming van de soorten overeenkomstig de bestaande ervaringen de wetenschappelijke kennis, mag niet op zodanige wijze worden beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht.	5%	10%	112.537	225.073

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
29	Vleeseenden	Het drinkwater van pluimvee is vaak van onvoldoende kwaliteit. Uit onderzoek van de Gezondheidsdienst voor Dieren (GD) blijkt dat 22,4% van de drinkwatermonsters niet geschikt is als drinkwater voor pluimvee, nog eens 12,1% van de monsters werd beoordeeld als "minder geschikt" (Counotte, 2013). Een andere steekproef meldde dat maar liefst 40% niet aan de GD-normen voldeed, en bij hantering van een iets zwaardere norm zelfs 75% (InnovatieNetwerk, 2013). Met regelmaat kunnen gezondheidsproblemen bij koppels pluimvee verklaard worden door onvoldoende drinkwaterhygiëne. (Counotte, 2013)	<p>Het drinkwater van vleeseenden is van onvoldoende kwaliteit en kan gezondheidsproblemen veroorzaken.</p> <p><i>Primair: Artikel 5 Lid 8 Besluit welzijn productiedieren</i></p> <p>Een dier heeft toegang tot een toereikende hoeveelheid schoon water of kan op een andere wijze aan zijn behoefte aan water voldoen.</p> <p><i>Subidiair: Artikel 4 Lid 5 Besluit welzijn productiedieren</i></p> <p>Het toegediende voeder en drinken alsmede de wijze van toediening brengen het dier geen onnodig lijden of letsel toe.</p> <p>Meer subsidiair: Artikel 37 Gezondheids- en welzijnswet voor dieren</p> <p>Het is de houder van een dier verboden aan een dier de nodige verzorging te onthouden.</p>	22%	75%	1.792.000	6.000.000
30	Vleeseenden	Eenden worden verdoofd met een elektrisch waterbad. Voorafgaande aan deze verdoving worden de eenden levend en bij bewustzijn met de poten aan slachthaken gehangen. Volgens diverse experts is het ophangen aan slachthaken van levend pluimvee onacceptabel (Fernandez, 2004). Het ondersteboven ophangen veroorzaakt ernstige pijn, angst en verwondingen (FAWC, 2009). Met name bij eenden, omdat zij zwakke poten en dijbeengewrichten hebben. (Clauper, 2008) Ook de FAWC is van mening dat zwaarder pluimvee, waaronder eenden, niet ondersteboven aan slachthaken opgehangen dienen te worden. Uit onderzoek in 1987 (Gregory and Bell) blijkt dat het ondersteunen van de borst aan de slachtlijn een rustgevende werking heeft op de kippen. (EFSA, 2004) Het is zeer aannemelijk dat deze rustgevende werking ook op eenden van toepassing is. (FAWC, 2009) Adviezen om het welzijn te verbeteren totdat alternatieven gevonden zijn o.a. een borstondersteuning aan de slachtlijn en een korte slachtlijn zodat de duur waarop de dieren hangen zo kort mogelijk is.	<p>Het ophangen van eenden aan slachthaken veroorzaakt ernstige pijn, stress en verwondingen. Maatregelen om dit te verminderen worden niet genomen.</p> <p><i>Artikel 3 Besluit doden van dieren</i></p> <p>Bij het verplaatsen, onderbrengen, fixeren, slachten of doden wordt de dieren elke vermijdbare opwinding of pijn, elk vermijdbaar lijden of vermijdbare verwondingen of kneuzingen bespaard.</p>	100%	100%	8.000.000	8.000.000

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
31	Vleeseenden	Vleeseenden worden gehouden in strooiselstallen zonder open water. Hierdoor worden vleeseenden beperkt in natuurlijke gedragingen zoals zwemmen, snebberen (voedsel zoeken in het water) en lichaamsverzorging. Het ongerief is chronisch en ernstig. (Leenstra, 2009). Uit onderzoek is gebleken dat het ontbreken van open water in eendenstallen het belangrijkste welzijnprobleem is in de eendenhouderij. Het enkel verstrekken van water via drinknippels is daarom onvoldoende om het natuurlijk gedrag te stimuleren. (Krimpen, 2011) Vleeseenden hebben een sterke behoefte aan open water vanwege de behoefte om te zwemmen, te poetsen en voedsel te zoeken (snebberen). (Rodenburg et al., 2005) Wanneer enkele malen per dag ronde diepe drinkbakken worden verstrekt, tonen eenden hiervoor veel belangstelling en laten zij veel poetsgedrag zien. (Ruis et al., 2003).	<p>De houder onthoudt het dier de nodige verzorging, namelijk open water, waardoor natuurlijke gedragingen zoals zwemmen en lichaamsverzorging niet of beperkt kunnen worden uitgevoerd.</p> <p>Primair: <i>Artikel 37 Gezondheids- en welzijnswet voor dieren</i></p> <p>Het is de houder van een dier verboden aan een dier de nodige verzorging te onthouden.</p> <p>Subsidiar: <i>Artikel 5 Lid 8 Besluit welzijn productiedieren</i></p> <p>Een dier heeft toegang tot een toereikende hoeveelheid schoon water of kan op een andere wijze aan zijn behoefte aan water voldoen.</p> <p>Meer subsidiar: <i>Artikel 4 j. Bijlage punt 21 EU Richtlijn 98/58/EG.</i></p> <p>Een dier mag alleen voor landbouwdoeleinden worden gehouden als op basis van het genotype of fenotype redelijkerwijs kan worden aangenomen dat de gezondheid en het welzijn van het dier daardoor niet worden geschaad.</p> <p>Meer meer subsidiar: <i>Artikel 4 j. Bijlage punt 7 EU Richtlijn 98/58/EG.</i></p> <p>De bewegingsvrijheid die past bij het dier, met inachtneming van de soorten overeenkomstig de bestaande ervaring en de wetenschappelijke kennis, mag niet op zodanige wijze worden beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht.</p>	100%	100%	8.000.000	8.000.000

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
32	Vleeseenden	In het fokbeleid van vleeseenden wordt hoofdzakelijk geselecteerd op snelle groei en hoog gewicht. Door de genetische selectie op deze productiekenmerken heeft meer dan 50% van de eenden tibiale dyschondroplasie (botafwijking). Daarnaast heeft 1-10% van de eenden last van bewegingsstoornissen en 1% van hart- en circulatieproblemen. Het ongerief is chronisch en ernstig. (Leenstra, 2009)	Door de selectie op productiekenmerken worden de gezondheid en het welzijn van de vleeseend ernstig geschaad. <i>Primair: Artikel 4 j. Bijlage punt 21 EU Richtlijn 98/58/EG.</i> Een dier mag alleen voor landbouwdoeleinden worden gehouden als op basis van het genotype of fenotype redelijkerwijs kan worden aangenomen dat de gezondheid en het welzijn van het dier daardoor niet worden geschaad. <i>Subsidiar: Artikel 4 j. Bijlage punt 7 EU Richtlijn 98/58/EG.</i> De bewegingsvrijheid die past bij het dier, met inachtneming van de soorten overeenkomstig de bestaande ervaringen de wetenschappelijke kennis, mag niet op zodanige wijze worden beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht.	50%	50%	4.000.000	4.000.000
33	Vleeseenden	Vleeseenden die ziek of gewond zijn, zoals eenden met pootproblemen (circa 5%) of bewegingsstoornissen (circa 10%), worden zelden op passende wijze verzorgd, door ze bijvoorbeeld af te zonderen van de groep, een dierenarts in te schakelen of pijnstillers toe te dienen. Controles worden ook bemoeilijkt door het houden van pluimvee in grote groepen in niet-kooisystemen (Leenstra et al, 2011).	Zieke en gewonden vleeseenden krijgen geen passende verzorging. <i>Artikel 4 lid 3 Besluit welzijn productiedieren</i> Een dier dat ziek of gewond lijkt, wordt onmiddellijk op passende wijze verzorgd. Wanneer die zorg geen verbetering in de toestand van het dier brengt, wordt zo spoedig mogelijk een dierenarts geraadpleegd. <i>Meer subsidiar: Artikel 5 lid 2 Besluit welzijn productiedieren</i> Een ziek of gewond dier wordt zo nodig afgezonderd in een passend onderkomen. Het onderkomen bestaat zo nodig uit droog strooisel.	1%	10%	80.000	800.000
34	Vleeseenden	In één eendenstal worden (tien)duizenden eenden gehouden. Doordat bedrijven steeds groter worden, neemt het risico op het ontbreken van de zorg voor individuele dieren toe. Met name zieke en zwakke dieren kunnen dan te lang blijven zitten zonder de juiste zorg/behandeling. Controles worden ook bemoeilijkt door het houden van pluimvee in grote groepen in niet-kooisystemen (Leenstra et al, 2011). Het éénmaaldaags inspecteren van de vleeseenden is (meer dan) een dagtaak en gebeurt daarom niet.	In een stal met duizenden vleeseenden wordt niet iedere eend éénmaal per dag gecontroleerd. <i>Artikel 4 lid 2 Besluit welzijn productiedieren</i> Een dier dat wordt gehouden in een veehouderijsysteem waar zijn welzijn afhangt van frequente verzorging door de mens, wordt ten minste eenmaal per dag gecontroleerd. Een dier dat in een ander systeem wordt gehouden, wordt zo vaak gecontroleerd dat lijden wordt voorkomen.	95%	99%	7.600.000	7.920.000

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
35	Varkens	Het routinematige couperen van staarten is niet toegestaan op basis van de EU richtlijn. Desondanks worden de staarten van biggen in de gangbare varkenshouderij vrijwel overal routinematig (onverdoofd) gecoupeerd om beschadigde staarten en daarmee financiële schade voor de boer en ongerief voor de varkens (door staartbijten) te voorkomen. Echter, ook gecoupeerde staarten worden aangebeten. (Zonderland, 2011) Couperen is de norm. (Leenstra et al, 2011)	Het couperen van staarten is een routinemaatregel in de Nederlandse varkenshouderij. <i>Artikel 4 j. hoofdstuk 1 punt 8 EU Richtlijn 2008/120/EG</i> Het couperen van staarten en het verkleinen van de hoektanden mogen niet als routinemaatregel worden uitgevoerd, maar alleen wanneer bepaalde kwetsuren van spenen bij zeugen of van oren en staarten bij andere varkens zijn geconstateerd. Voordat tot deze ingrepen wordt besloten, moeten maatregelen worden getroffen om staartbijten en andere gedragsstoornissen te voorkomen, de omgeving en de varkensdichtheid in aanmerking genomen. Hiertoe moeten ontoereikende omgevingsfactoren of beheerssystemen worden aangepast.	99%	99%	24.552.000	24.552.000
36	Varkens	Een slecht stalklimaat veroorzaakt bij maximaal 30% van de vleesvarkens pleuritis (longvliesontsteking) en bij maximaal 50% van de vleesvarkens een moeizame ademhaling en hoesten. (Leenstra et al, 2011)	Het stalklimaat veroorzaakt schade aan het dier. <i>Primair: Artikel 5 Lid 5 Besluit welzijn productiedieren.</i> De luchtcirculatie, het stofgehalte van de lucht, de temperatuur, de relatieve luchtvochtigheid en de gasconcentraties in de omgeving van het dier zijn niet schadelijk voor het dier.	5%	50%	1.240.000	9.064.186
37	Varkens	Het drinkwater van varkens is vaak van onvoldoende kwaliteit. Uit onderzoek blijkt dat 5,4% van de drinkwatermonsters <u>niet</u> geschikt is als drinkwater voor varkens, nog eens 25,2% van de monsters werd beoordeeld als "minder geschikt". (Counotte, 2012)	Het drinkwater van varkens is van onvoldoende kwaliteit en veroorzaakt gezondheidsproblemen bij varkens. <i>Primair: Artikel 5 Lid 8 Besluit welzijn productiedieren</i> Een dier heeft toegang tot een toereikende hoeveelheid schoon water of kan op een andere wijze aan zijn behoefte aan water voldoen. <i>Subdiair: Artikel 4 Lid 5 Besluit welzijn productiedieren</i> Het toegediende voeder en drinken alsmede de wijze van toediening brengen het dier geen onnodig lijden of letsel toe. <i>Meer subsidiair: Artikel 37 Gezondheids- en welzijnswet voor dieren</i> Het is de houder van een dier verboden aan een dier de nodige verzorging te onthouden.	5%	31%	1.339.200	5.547.282

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
38	Varkens	Het verdoven van slachtvarkens met CO2 veroorzaakt ernstige ademnood, stress en pijn voordat bewusteloosheid intreedt. Studies wijzen uit dat het inademen van hoge concentraties CO2 (in Nederlandse slachterijen worden concentraties van 87,5% gebruikt) extreem ongerief veroorzaakt gedurende ruim 20 seconden. Totdat bewusteloosheid intreedt proberen varkens aan het gas te ontsnappen (Velarde et al, 2007). Varkens die CO2 hebben ingeademd, kiezen liever voor 24 uur zonder eten dan opnieuw te worden blootgesteld aan het gas (Raj & Gregory, 1995). Mensen die de proef op de som namen en vrijwillig CO2 inademen, bevestigden dat het gas ondragelijke ademnood veroorzaakt en pijn veroorzaakt.	<p>De CO2-verdooving van varkens veroorzaakt ondraaglijke pijn en stress</p> <p><i>Primair: Artikel 5 c. Besluit doden van dieren</i></p> <p>Een dier wordt gedood door toepassing van een bedwelmingsmethode die zonder onaanvaardbare opwinding of pijn leidt tot bewusteloosheid, gevolgd door een dodingshandeling die leidt tot de dood vóórdat de bewusteloosheid is geweken.</p> <p><i>Subsidiar: Artikel 3 Besluit doden van dieren</i></p> <p>Bij het verplaatsen, onderbrengen, fixeren, slachten of doden wordt de dieren elke vermijdbare opwinding of pijn, elk vermijdbaar lijden of vermijdbare verwondingen of kneuzingen bespaard.</p>	35%	35%	4.968.242	4.968.242
39	Varkens	Zieke of gewonde varkens worden regelmatig niet op passende wijze verzorgd, door ze bijvoorbeeld af te zonderen van de groep en zo nodig een dierenarts in te schakelen. Tussen de 10 en 20% van de varkens maakt een ziekte door, waarvan ongeveer 1 op de 10 afzonderingswaardig (Leenstra et al, 2011)	<p>Zieke of gewonde varkens worden vaak niet op passende wijze verzorgd.</p> <p><i>Primair: Artikel 4 lid 3 Besluit welzijn productiedieren</i></p> <p>Een dier dat ziek of gewond lijkt, wordt onmiddellijk op passende wijze verzorgd. Wanneer die zorg geen verbetering in de toestand van het dier brengt, wordt zo spoedig mogelijk een dierenarts geraadpleegd.</p> <p><i>Subsidiar: Artikel 5 lid 2 Besluit welzijn productiedieren</i></p> <p>Een ziek of gewond dier wordt zo nodig afgezonderd in een passend onderkomen. Het onderkomen bestaat zo nodig uit droog strooisel.</p> <p><i>Meer meer subsidiar: Artikel 37 Gezondheids- en welzijnswet voor dieren</i></p> <p>Het is de houder van een dier verboden aan een dier de nodige verzorging te onthouden.</p>	1%	2%	248.000	362.567

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
40	Zeugen	In de huidige hokken voor kraamzeugen (kraamboxen) is weinig/geen mogelijkheid om nestbouwgedrag en verzorgingsgedrag uit te voeren. De kraamboxen zijn kaal en de vloeren hard en glad. De harde en gladde vloeren veroorzaken doorligwonden en soms ontstekingen (Leenstra et al, 2011). Het gebruikte 'afleidingsmateriaal' (veelal een stuk pvc om een buis) is onvoldoende voor afleiding. De kraambox van de zeug is zo klein dat de zeug zich alleen om haar lengteas kan draaien. De kraamboxen veroorzaken frustratie en stress bij de zeugen, 20% van de zeugen vertoont hierdoor afwijkend gedrag. 74% van de zeugen heeft maagzweren, waarbij stress één van de belangrijke oorzaken is (GD, 2010).	Het huisvesten van zeugen in kraamboxen veroorzaakt stress, afwijkend gedrag en verwondingen. <i>Primair: Artikel 4 j. Bijlage punt 7 EU Richtlijn 98/58/EG.</i> De bewegingsvrijheid die past bij het dier, met inachtneming van de soorten overeenkomstig de bestaande ervaringen de wetenschappelijke kennis, mag niet op zodanige wijze worden beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht. <i>Subsidiar: Artikel 37 Gezondheids- en welzijnswet voor dieren</i> Het is de houder van een dier verboden aan een dier de nodige verzorging te onthouden.	99%	99%	1.214.395	1.214.395
41	Vleesvarkens	In veel varkenshokken hangt alleen een ketting ter afleiding, met of zonder hard plastic balletje eraan. Wettelijk gezien is alleen een ketting onvoldoende (AID, 2009, Lauwere, 2009). Maar ook een plastic hard balletje heeft weinig interesse van de varkens (EFSA, 2011). Bij een Varkensbesluit controle in 2009 voldeden 44 van de 101 varkenshouderijen - op één of meerdere punten - niet aan de wet. De overtredingen hadden vooral te maken met het niet of onvoldoende aanwezig zijn van afleidingsmateriaal en te weinig licht in de stallen. (AGD, 2009) Uit undercover inspecties van CIWF blijkt dat bij 88% van de Nederlandse varkenshouderijen geen of onvoldoende afleidingsmateriaal aanwezig is. (CIWF, 2008) De foto's in agrarische bladen, zoals Boerderij, bevestigen dit; er is vaak geen, of ongeschikt afleidingsmateriaal op de foto's van varkensstallen te zien.	Varkens beschikken niet permanent over voldoende materiaal om te onderzoeken en mee te spelen. <i>Primair: Artikel 4. j. bijlage 1 punt 4 EU Richtlijn 2008/120/EG</i> In afwijking van artikel 3, lid 5, moeten de varkens permanent kunnen beschikken over voldoende materiaal om te onderzoeken en mee te spelen, bv. stro, hooi, hout, zaagsel, compost van champignons, turf of een mengsel daarvan, voor zover de gezondheid van de dieren daardoor niet in gevaar komt. <i>Subsidiar: Artikel 9 Lid 2 Varkensbesluit</i> Varkens beschikken permanent over voldoende materiaal om te onderzoeken en mee te spelen. Het materiaal is niet schadelijk voor de gezondheid van de varkens.	20%	88%	3.625.674	15.952.967

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
42	Kalveren	Wanneer de bevalling van een koe moeizaam verloopt, wordt regelmatig een geboortekrik door de boer ingezet als hulpmiddel. Gebruik van de geboortekrik is echter verboden, zowel voor boeren als voor dierenartsen. Onjuist gebruik kan tot ernstig letsel leiden, waaronder botbreuken bij het kalf en uitscheuringen bij de moeder. Bezit van de geboortekrik is niet verboden en het is een publiek geheim dat de krik nog vaak wordt gebruikt.	Ondanks het verbod wordt nog steeds gebruik gemaakt van de geboortekrik <i>Artikel 36 lid 1 en 2c. Gezondheids- en Welzijnswet voor Dieren.</i> Het is verboden om zonder redelijk doel of met overschrijding van hetgeen ter bereiking van zodanig doel toelaatbaar is, bij een dier pijn of letsel te veroorzaken dan wel de gezondheid of het welzijn van een dier te benadelen. Tot de in het eerste lid verboden gedragingen worden in ieder geval gerekend: bij de verlossing van een koe gebruik te maken van dierlijke trekkracht of van een niet door Onze Minister daarvoor toegelaten krachttoestel;	8%	8%	125.532	125.532
43	Kalveren	Meer dan 50% van de vleeskalveren heeft ademhalingsmoeilijkheden door een slecht stalklimaat. (Leenstra et al, 2007) In ieder geval 10% van de kalveren ervaart ongemak en pijn door een slecht stalklimaat (Leenstra et al, 2011). Een slecht stalklimaat wordt veroorzaakt door stof, hoge luchtvochtigheid, ammoniak, tocht en gebrek aan ventilatie. (Leenstra et al, 2011)	Door een slecht stalklimaat hebben kalveren luchtweginfecties en pijn. <i>Artikel 2 lid 1 Kalverenbesluit j. Bijlage punt 3 en Richtlijn 2008/119/EG</i> Door middel van isolatie, verwarming en ventilatie van het gebouw moet ervoor worden gezorgd dat de luchtcirculatie, het stofgehalte van de lucht, de temperatuur, de relatieve luchtvochtigheid en de gasconcentraties binnen zodanige grenzen worden gehouden dat zij niet schadelijk zijn voor de kalveren.	10%	60%	156.915	941.490
44	Kalveren	Kalveren zijn gehuisvest in hokken met harde, gladde en natte vloeren. Voor het uitvoeren van aangeboren en aangeleerd gedrag (bijvoorbeeld speelgedrag) is geen ruimte, of is de vloer te glad, zodat kalveren uitglijden en zich verwonden (Leenstra et al, 2011). Noodgedwongen passen de kalveren hun gedrag aan, zodat zij minder vaak uitglijden.	De vloeren van de stallen voor vleeskalveren zijn dermate glad en hard dat zij schade (ongerief) veroorzaken bij de kalveren. <i>Primair: Artikel 2 lid 1 Kalverenbesluit j. Bijlage punt 3</i> De voor de bouw van de stallen en met name voor de boxen en de uitrusting gebruikte materialen, waarmee de kalveren in aanraking kunnen komen, mogen niet schadelijk zijn voor de kalveren en moeten grondig kunnen worden gereinigd en ontsmet. <i>Subsidiar: Artikel 2 lid 1 Kalverenbesluit j. Bijlage punt 7</i> De stallen voor kalveren moeten zo zijn gebouwd dat elk kalf zonder problemen kan liggen, rusten, opstaan en zich likken.	80%	80%	1.255.320	1.255.320

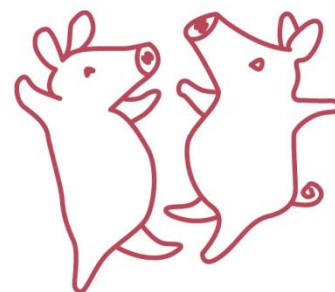
Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
45	Melkkoeien	Het merendeel van de melkkoeien wordt (in de wintermaanden) gehouden in ligboxenstallen. De vloeren van deze stallen zijn vaak hard en glad door urine en mest. Omdat de koeien bang zijn om uit te glijden, durven ze o.a. geen tochtgedrag te laten zien. (Leenstra et al, 2011) De gladde en natte vloeren veroorzaken bovendien infecties en pijnlijke beschadigingen aan de klauwen.	De gladde en harde vloeren in een koeienstal beperken de dieren in hun bewegingsvrijheid en veroorzaken klauwaandoeningen en infecties. Artikel 4 j. Bijlage punt 7 EU Richtlijn 98/58/EG. De bewegingsvrijheid die past bij het dier, met inachtneming van de soorten overeenkomstig de bestaande ervaringen de wetenschappelijke kennis, mag niet op zodanige wijze worden beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht.	29%	90%	429.200	1.332.000
46	Melkkoeien	Koeien staan (in de wintermaanden) op vloeren die hard zijn en glad door urine en mest. (Leenstra et al, 2011) De gladde en natte vloeren veroorzaken infecties, pijnlijke beschadigingen aan de klauwen en kreupelheid. Het ongerief door gladde vloeren is chronisch en ernstig (Leenstra et al, 2011). Circa 70% van de melkkoeien heeft één of meerdere klauwaandoeningen (Ouweltjes, 2008). De nadelige gevolgen en risico's voor been- en locomotiestoornissen zijn bij ligboxstallen bijna tienmaal groter dan bij weidegang. (EFSA, 2009a)	De gladde en harde vloeren in een koeienstal veroorzaken klauwaandoeningen, infecties en gedragsbeperkingen. <i>Artikel 5 lid 3 Besluit welzijn productiedieren.</i> Het materiaal dat wordt gebruikt voor de behuizing is niet schadelijk voor het dier en kan grondig gereinigd en ontsmet worden.	25%	70%	370.000	1.036.000
47	Melkkoeien	29% van de koeien komt nooit buiten in de wei en staat altijd op stal (Van den Pol-Dasselaart et al, 2013). Gebrek aan weidegang beperkt koeien in hun natuurlijke gedrag en bewegingsruimte. (Leenstra et al, 2011) In de weide blijven de klauwen droger, is de infectiedruk lager en kunnen de koeien ongehinderd bewegen (Leenstra et al, 2011). De nadelige gevolgen en risico's voor been- en locomotiestoornissen zijn bij ligboxstallen bijna tienmaal groter dan bij weidegang. (EFSA, 2009)	Het onthouden van weidegang beperkt de dieren in hun bewegingsvrijheid en veroorzaakt klauwaandoeningen en infecties. Artikel 4 j. Bijlage punt 7 EU Richtlijn 98/58/EG. De bewegingsvrijheid die past bij het dier, met inachtneming van de soorten overeenkomstig de bestaande ervaringen de wetenschappelijke kennis, mag niet op zodanige wijze worden beperkt dat het dier daardoor onnodig lijden of letsel wordt toegebracht.	29%	29%	429.200	429.200
48	Melkkoeien	Veel ligboxen zijn te kort waardoor liggen en opstaan moeizaam gaat. Te weinig liggen, dikke knieën, verwondingen en ongemak kunnen het gevolg zijn. De boxafscheidingen kunnen de koeien bovendien beschadigen (zwellingen op rug en/of zitbeen). (Leenstra et al, 2011)	Ligboxen zijn te kort en boxafscheidingen vaak ongeschikt. Hierdoor hebben melkkoeien moeite met staan en liggen en lopen zij verwondingen op. <i>Artikel 5 lid 3 Besluit welzijn productiedieren.</i> Het materiaal dat wordt gebruikt voor de behuizing is niet schadelijk voor het dier en kan grondig gereinigd en ontsmet worden.	100%	100%	1.480.000	1.480.000

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
49	Melkkoeien	Meer dan 10% van de koeien heeft stofwisselingsziekten, zoals melkziekte, klauwbevangingen en lebmaagdraaiingen, die veroorzaakt worden door onjuiste voeding. (Leenstra et al, 2011) Deze ziekten veroorzaken veel ongemak en pijn. Door selectie op hoge melkproductie zijn melkkoeien door de jaren heen steeds meer melk gaan geven. In 1975 gaf een melkkoe jaarlijks 4600 liter melk, tegenwoordig is dit bijna twee keer zo veel. Hoe hoger de melkproductie van de koe, hoe moeilijker het is om aan de voedingsbehoeften van de koeien te voldoen. (Leenstra et al, 2011)	Meer dan 10% van de koeien heeft last van ziekten die ontstaan door onjuiste voeding. <i>Primair: Artikel 4 lid 4 Besluit welzijn productiedieren.</i> Een dier krijgt een toereikende hoeveelheid gezond en voor de soort en de leeftijd geschikt voeder zodat het in goede gezondheid blijft en aan zijn voedingsbehoeften wordt voldaan. <i>Subsidiar: Artikel 4 Lid 5 Besluit welzijn productiedieren.</i> Het toegediende voeder en drinken alsmede de wijze van toediening brengen het dier geen onnodig lijden of letsel toe.	10%	30%	148.000	444.000
50	Melkkoeien	In 1975 gaf een melkkoe jaarlijks 4600 liter melk, tegenwoordig is dit bijna twee keer zo veel. De eenzijdige selectie op de verhoging van melkproductie bij koeien is gepaard gegaan met 'productieziekten' zoals een toename van pootproblemen, uierontsteking, vruchtbaarheidsproblemen en fysiologische problemen (EFSA, 2009; RDA, 2006b).	Door de selectie op productiekenmerken wordt de gezondheid en het welzijn van de melkkoe ernstig geschaad <i>Primair: Artikel 4 j. Bijlage punt 21 EU Richtlijn 98/58/EG.</i> Een dier mag alleen voor landbouwdoeleinden worden gehouden als op basis van het genotype of fenotype redelijkerwijs kan worden aangenomen dat de gezondheid en het welzijn van het dier daardoor niet worden geschaad.	10%	100%	148.000	1.480.000
51	Melkkoeien	Het drinkwater van rundvee is vaak van onvoldoende kwaliteit. Uit onderzoek blijkt dat 8% van de drinkwatermonsters <u>niet</u> geschikt is als drinkwater voor rundvee, nog eens 19% van de monsters werd beoordeeld als "minder geschikt". (Counotte, 2009)	Het drinkwater van melkkoeien is van onvoldoende kwaliteit en veroorzaakt gezondheidsproblemen bij melkkoeien <i>Primair: Artikel 5 Lid 8 Besluit welzijn productiedieren</i> Een dier heeft toegang tot een toereikende hoeveelheid schoon water of kan op een andere wijze aan zijn behoefte aan water voldoen. <i>Subidiar: Artikel 4 Lid 5 Besluit welzijn productiedieren</i> Het toegediende voeder en drinken alsmede de wijze van toediening brengen het dier geen onnodig lijden of letsel toe. <i>Meer subsidiar: Artikel 37 Gezondheids- en welzijnswet voor dieren</i> Het is de houder van een dier verboden aan een dier de nodige verzorging te onthouden.	8%	27%	118.400	399.600

Nr.	Diersoort	Constatering en feiten	Overtreding	Min % overtredingen	Max % overtredingen	Min aantal overtredingen	Max aantal overtredingen
52	Dikbil- runderen	Bij vleesrunderen van dikbilrassen is selectief gefokt op een genetische afwijking, waardoor de dieren een dubbele spieraanzet hebben gekregen. De kalveren van dikbilrassen zijn zo groot dat ze nauwelijks nog door het geboortekanaal passen en er bij een natuurlijke bevalling een groot risico is op complicaties en sterfte. Om deze reden wordt tussen de 85-90% (Leenstra et al, 2011) van de dikbilkalveren met een keizersnede geboren. De keizersnede zelf veroorzaakt onrust bij de moeder en heviger napijn dan een natuurlijke bevalling. Ook is er kans op complicaties, zoals ontstekingen, bloedingen, verklevingen en vergroeiingen. Moederkoeien van dikbilrassen doorstaan gemiddeld drie keizersnedes in de loop van hun leven en het risico op complicaties neemt dan toe (Leenstra et al, 2011)	Door de selectie op productiekenmerken is keizersnede noodzakelijk, met als gevolg heviger napijn en stress bij de moederkoe. <i>Artikel 4 j. Bijlage punt 21 EU Richtlijn 98/58/EG.</i> Een dier mag alleen voor landbouwdoeleinden worden gehouden als op basis van het genotype of fenotype redelijkerwijs kan worden aangenomen dat de gezondheid en het welzijn van het dier daardoor niet worden geschaad.	85%	90%	17.000	18.000
53	Dikbil- runderen	De aanwezigheid van het dikbil-gen bij dikbilrunderen leidt bij 10% van de kalveren tot erfelijke afwijkingen, zoals dikke tongen, kromme poten en hart- en ademhalingsproblemen (Leenstra et al, 2011)	Door de selectie op productiekenmerken worden kalveren geboren met ernstige erfelijke afwijkingen <i>Primair: Artikel 4 j. Bijlage punt 21 EU Richtlijn 98/58/EG.</i> Een dier mag alleen voor landbouwdoeleinden worden gehouden als op basis van het genotype of fenotype redelijkerwijs kan worden aangenomen dat de gezondheid en het welzijn van het dier daardoor niet worden geschaad.	10%	10%	2.000	2.000
Totaal						2.658.345.552	3.360.280.696

Dier&Recht

Varkens in Nood

Stichting Dier&Recht
Stichting Varkens in Nood

Postbus 14584
1001 LB Amsterdam

info@dierenrecht.nl
info@varkensinnood.nl